

Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği

Ali BAŞARAN¹

Öz

Siyasi ilişkiler ile kültürel ilişkiler arasındaki etkileşime sosyal bilimlerin hangi dalının odaklanması gerektiği belirgin değildir. Uluslararası İlişkilerin Gelenekçi Gerçekçi kuramından vatandaşlar arası kültürel ilişkileri anlamlandırması beklenmezken, Eleştirel kuramdan umulur. Makalede Çarlık ve SSCB devirlerinde siyasi ilişkiler ile kültürel ilişkiler arası etkileşim özetlenip, etkileşim Yeltsin döneminde açıklanıyor. Yeltsin döneminde kültürel ilişkiler beş farklı tipte kategorize ediliyor. Yeltsin döneminde kültürel ilişkilerin serbestleştiğine ve özel kişilerin etkisinin arttığına vurgu yapılıyor.

Anahtar kelimeler: *Rusya, Türkiye, kültürel ilişkiler, Yeltsin dönemi, siyasi ve kültürel ilişkilerin etkileşimi.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik, alibasaran3@hotmail.com

Cultural Relations-Political Relations Interaction: The Case of Turkish-Russian Relations

Abstract

There is lack of clarity as to which branch of social sciences ought to focus on the interaction between political and cultural relations. While the Classical Realist theory of International Relations is not expected to explain cultural relations between citizens, such expectation is expected of the Critical theory. After summarizing interactions between cultural and political interaction during the time of Tsardom and the USSR, an explanation is presented as regards Turkish-Russian interaction in Yeltsin's era. Cultural relations during Yeltsin's leadership is divided into five different types. It is asserted that, during this time, cultural relations between the parties were becoming free, while the impact of private establishments and private persons was rising in the Yeltsin era.

Keywords: *Russia, Turkey, cultural relations, Yeltsin's era, interaction of cultural and political relations.*

1. Giriş

Bu makalenin amacı kültürel ilişkilerin siyasi ilişkilere² etkisi ile siyasi ilişkilerin kültürel ilişkilere etkisini araştırmaktır. Bu etki Türk-Rus kültürel ilişkileri örneğinde izlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu-Rusya Çarlığı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği-Türkiye kültürel ilişkileri kısaca özetlendikten sonra Yeltsin dönemine yoğunlaşmaktadır. Yeltsin döneminde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile Rusya Federasyonu vatandaşları arasında kültürel ilişkiler açıklanıp kültürel ilişkiler ile siyasi ilişkiler arasındaki etkileşimin ortaya çıkartılması hedeflenmiştir.

Kültürel ilişkiler resmi ve özel olarak ikiye ayrılabilir. Resmi yetkililerce düzenlenen ve maliyeti kamu kaynaklarından karşılanan kültürel faaliyetler resmi kültürel ilişkiler kapsamında değerlendirilebilir. Gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişilerinin (dernek, vakıf, federasyon, konfederasyon, sendika vb.) düzenlediği ve maliyetini karşıladığı kültürel faaliyetler ise özel kültürel ilişkiler kapsamına alınabilir. İki ülke arasında siyasi sorunlar ortaya çıkınca resmi kültürel faaliyetler yönetimce kolayca yavaşlatılmakta ya da dondurulabilmektedir. Resmi yetkililer özel kişilerin kültürel faaliyetlerine siyasi sorunun tırmanması durumunda müdahale etmektedir.

Uluslararası ilişkiler araştırmaları 1990'lı yıllara kadar çoğunlukla Gelenekçi Gerçekçi kuramın önerdiği yöntemlere göre yapıla geldi. 1990'lı yıllara kadar Osmanlı-Çarlık ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)-Türkiye ilişkileri, Gelenekçi Gerçekçi kuramın araştırmalara yansımaları nedeniyle siyasi sorunlar ve güvenlik yönünden ele alındı. Osmanlı-Çarlık ve SSCB-Türkiye ilişkilerinin iktisadi ve kültürel yönüne fazlaca değinilmedi.³

Osmanlı devrinde başlayıp cumhuriyet devrinde devam eden yöneticiler marifetiyle devletin ve toplumun yenilenmesi (Nizam-ı Cedid) sürecinin, yöneticilerin toplum kültürünü dönüştürme politikasının bir benzerinin Rus Çarlığı ve SSCB'de görüldüğü malumdur. Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB yöneticilerinin hedeflediği toplum (maksatlı hedeflenen toplum,

² Dış politika, dış ilişki alanları için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa> Erişim: 08 Mart 2016.

³ Ali Başaran, "Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri", (Ankara Üniversitesi, 2013), s. 2-3.

teleolojik toplum⁴) farklı olduğundan yurt içine ve yurt dışına yönelik kültür politikaları da farklılaştı. Yeltsin döneminde Rusya’da ve Türkiye’de kısmen toplumların belirlediği, hedeflediği yöneticiler işbaşındaydı.

Makaleyi hazırlarken, Yeltsin dönemi Türkiye-RF kültürel ilişkileri öncelikle hangi anabilim dalının inceleme alanında yer almalı sorularını kendime cevaplandırma gereğini duydum. İki ülke vatandaşları arasında bir ilişki türünü⁵ ele aldığımı düşündüğümünden “Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği” başlıklı bir makalenin Uluslararası İlişkiler anabilim dalının kapsamında olduğunu düşünmem gerektiğini sanıyordum. Ancak Uluslararası İlişkiler bölümlerinde Siyasi Tarih, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler bilim dalları yer almakta⁶ ve bu disiplinde genelde uluslar arasındaki ilişkileri resmi görevlilerin planlayıp, yönetip ve uyguladığı öğretilmektedir. Öğrencilere, bir devletin yetkililerinin egemenlik alanı dışına ilişkin politika ve uygulamaları Uluslararası İlişkiler biliminin araştırma alanını oluşturduğu anlatılmaktadır. Bu şekilde kabul edildiğinde RF-Türkiye vatandaşları arasındaki ilişkiler Uluslararası İlişkiler anabilim dalının inceleme alanına dâhil değildir. Oysa RF-Türkiye siyasi ilişkilerinin anlamlandırılabilmesi için diğer ilişki türlerinin (iktisadi, kültürel) seyrinin bilinmesi gerekmektedir. Siyasi, iktisadi, kültürel ilişkiler etkileşim halindedir. İktisadi ilişkiler arttıkça, kültürel ilişkilerin de arttığı görülür. Dış ticaret, yatırımlar, nakliyat, turizm, müteahhitlik hizmetleri nedeniyle muhatap ülkede konaklanan, yaşanan gün sayısı artmaktadır. Konaklanan, yaşanan gün sayısı artınca muhatap ülkeye, diline, vatandaşlarına, yaşamına, değerlerine, el sanatlarına, vd. ilgi artmaktadır.

İktisadi ilişkilerin muhatap ülkede bir süreliğine ya da sürekli yaşamayı gerektirmesinden dolayı muhatap ülkede bir topluluk (Levantenler benzeri, koloni, diaspora, lobiler) oluşur. Oluşan bu topluluk geldikleri ülke ile yaşadıkları toplum arasında iletişim vasıtası (köprü) olmaya başlar. Oluşan topluluk bir süre sonra kendi arasında gönüllü kuruluşlar şeklinde (dernek, vakıf, birlik ya da elektronik topluluklar) teşkilatlanır. Bu topluluğun ihtiyaçları karşı ülke yetkililerini harekete geçirir. Topluluk hem

⁴ Falih Rıfıkı Atay, Kurtuluş, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7. A. Afetinan, M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971, s. 81.

⁵ Uluslararası ilişki türleri üçe ayrılabilir: siyasi, iktisadi, kültürel, bkz. Başaran, “Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri”, s. 1.

⁶ http://www.politics.ankara.edu.tr/?bil=bil_icerik&icerik_id=266&menu=0&ens_birim=2400, Erişim: 6.7.2015.

vatandaşı oldukları hem yaşadıkları ülke yetkililerini etkilemeye başlar. Topluluk anavatanları ile iktisadi ilişkilerini sürdürürken iktisadi ilişkilerin zarar görmemesi için iki ülkede de lobi faaliyetlerinde bulunmaya başlar. Binlerce yıldır bu sürecin yani ticaretin, iktisadi ilişkilerin toplumlar arasında kültürel etkileşime aracılık ettiği görülür. Osmanlı tarihinde Levantenlerin kültürel ilişkilerdeki işlevleri incelendiğinde, günümüzde Türkiye'deki Ruslar ya da Rusya'daki Türklerin işlevleri arasında çok büyük farkın olmadığı⁷ iktisadi ilişkilerdeki artışın kültürel ilişkileri de artırma sürecine ivme kazandırdığını Yeltsin döneminde Türkiye-RF ilişkilerinde de gözlüyoruz.

2. Kültürel İlişkiler ile Siyasi İlişkiler Etkileşimi, Kültürel İlişkiler ve Barış

Kültürel ilişkiler ile siyasi ilişkiler etkileşimini Eleştirel kuramın ele aldığı görülür. Robert Cox'a göre teori daima birileri ve bazı amaçlar içindir.⁸ Uluslararası sistemde anarşi ve güç gibi sabit unsurlar olduğu fikrine karşı çıkan Eleştirel kuram, barışın insan topluluklarının ortak hareket etmesiyle sağlanabileceğini varsaymaktadır. Eleştirel kurama göre mevcut dünya düzenindeki siyasi ve ekonomik yapılar yegâne seçenek değildir ve sorgulanmalıdır. İnsanın özgür düşünmesi ve ülkeler arasında hareket etmesiyle barışın önündeki yapısal engeller kaldırılabilir. Nitekim Eleştirel kuram çizgisinde geliştirilen yaklaşımlar, uluslararası barışın temelinde bireyin özgürleşmesi ve toplumlar arası diyalogun sağlanmasıyla tesis edilebileceğini ileri sürmektedir. Eleştirel kurama göre özgürleşen birey uluslararası barışın sağlanmasında, korunmasında sivil toplum kuruluşları ve sosyal hareketler üzerinden etkili olabilir.⁹

Topluluklar arası iletişim eksikliği pek çok durumda tarafların daha kolay çatışmaya girmesine yol açar. Etkileşim halinde olan toplumlar ise süreç içinde birbirine karşı daha barışçıl hareket eder. Diyalog, toplumların birbirini tanımasına ve karşılıklı fikir alış-verişine zemin hazırlar. Toplumlar düzenli iletişim halinde kaldıkça, muhtemel anlaşmazlıkları giderebilecek ortak bir uzlaşma kültürü meydana gelir. Eleştirel bakış açısı,

⁷ Muharrem Yıldız, "İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme", Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, No. 13, (Kış 2012), s. 39, 53.

⁸ Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Neorealism and Its Critics*, (ed.) Robert O. Keohane, Columbia University Press, New York, 1986, p. 207.

⁹ Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, "Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar Ve Küresel Yönetişim", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, No. 23, (Bahar 2013), s. 70-71.

toplumların üzerinde uzlaşma sağladığı bir değerler dizisinin ortaya çıkabileceğini ve bu değerler eşliğinde toplumlar arası barışın kalıcı niteliğe kavuşacağını varsaymaktadır.¹⁰

Eleştirel kuram barış için toplumlar arasında iletişime önem verirken Rus-Türk tarihine baktığımızda genelde toplumların erişim, temas, iletişiminin yöneticilerin denetiminde olduğunu görüyoruz. Osmanlı-Çarlık devrinde, Türkiye-SSCB devrinde, Türkiye-RF devrinde kültürel ilişkiler incelendiğinde sadece Gorbacov'la başlayan dışa açılma ile birlikte, Yeltsin dönemi ve sonrasında Türklerin ve Rusların Eleştirel kuramın öngördüğü şekilde ferdi özgürleşip, iletişim ve diyalogun başladığını gözlemliyoruz. Osmanlı-Çarlık devrinde, Türkiye-SSCB devrinde yöneticilerin kültürel ilişkilere müdahale ettiği aşikârdır.

Türkiye-SSCB devrinde hem Türkiye Cumhuriyeti¹¹ hem de SSCB ferdi özgürlükleri kısıtladı. SSCB tüm dünya ile kültürel ilişkileri devlet eliyle düzenlediğinden vatandaşlarının serbest temaslarına Gorbacov dönemine kadar müsaade etmedi.¹² Atatürk cumhuriyeti yöneticileri ise mükemmel vatandaş yetiştirme politikası (modern, komünist olmayan) nedeniyle SSCB kültür politikalarına temkinliydi. 1945'te Türkiye, SSCB'den talepleri nedeniyle uzaklaşp Batıya yöneldi. Yöneticiler eliyle Türk toplumu, SSCB ve komünizm aleyhine yönlendirildi. Yetkililer Türkiye toplumunu SSCB kültür ürünlerine, eserlerine, fikirlerine kapattı. Gorbacov dönemi ve sonrasında SSCB'nin dağıtılmasıyla toplumlar arası ilişkilerin, kültürel alışverişin önü açıldı. Yeltsin döneminde Moskova Büyükelçisi Bilgin Unan bu durumu teyit etti: “*Şimdi kim nasıl bağırsa bağırsın, Duma'nın Jeopolitik Komitesi'nde ne derlerse desinler işler yürüyor. Çünkü Rusya dünyaya açık bir toplum oldu. Bu sayede barış oluyor, karşılıklı tehdit ve riskler ortadan kalkıyor.*”¹³

1996'da toplumlar arası kültürel alışverişin 1945 sonrası oluşturulan olumsuz önyargıları izale edeceği düşüncesi ortaya çıktı. Moskova Büyükelçisi Bilgin Unan bu durumu şöylece özetledi:

¹⁰ Andrew Linklater, “The Achievements of Critical Theory,” *International Theory: Positivism & Beyond*, (ed.) Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 281-282.

¹¹ Ender Kâmil Boyacı, “Atatürk Ve Hukuksal Pozitivizm”, *Yargıtay Dergisi*, No. 1-2, (Ocak-Nisan 1981), s. 58.

¹² Zekeriya Tüysüz, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, Liberte Yayınları, Ankara, 2009, s. 86.

¹³ Bilgin Unan, “Doğru Yoldayız”, *Avrasya İşbirliği Dergisi Perspektif*, Kasım 1996, (1996), s. 8.

“Türkiye ile Rusya arasında, bunların ötesinde ve üstünde çok olumlu ilişkiler var. Ben bunları ‘insani ilişkiler’ olarak tanımlıyorum. Çünkü bu ilişkiler, bizim hükümetlerimizden çok daha fazla, halklarımızı bir araya getiriyor. Hatta halkımızın ilişkileri, hükümetimizin ilişkilerinin önüne geçmiş durumda. (...) Bunu bana St. Petersburg’un eski belediye başkanı Anatoliy Sobçak söyledi. ‘1991’de Rusya’dan bir kişinin serbestçe İstanbul’a gideceğini söyleseler havsalam almazdı. Oysa 1995 yılında sadece St. Petersburg’dan 200 bin kişi gitti’ dedi. Yani çok önemli gelişmeler oldu.”¹⁴

3. Osmanlı-Çarlık Devri Kültürel İlişkileri

Osmanlı tarihi boyunca Karadeniz çevresinde ticaret ve savaşlar mal, para, bilgi, kültür akımını beraberinde sürükledi. Çarlık ve Osmanlı toplumları arasında kültürel etkileşim tüccarlar, esirler, seyyahlar ve hacılar vasıtasıyla sağlandı. Tüccarlar Osmanlı-Rus diplomatik ilişkilerinin kurulmasına konu oldu. Rus Çarı III. İvan’ın II. Beyazıt’a 31 Ağustos 1492’de yazdığı mektubun¹⁵ içeriği Rus tüccarların Osmanlı ülkesinde uğradığı muameleye ilişkindi. Tüccarların yanında esirler de kültürel etkileşime vesile oldu. Şöyle ki; Moskova ile barışçı ilişkilerin son bulduğu 1512’den sonra Rusya’yı {NOTE:hummer} a Tatar akınları süreklilik kazandı. Sadece 1606-1617 yılları arasında Rusya’dan 100.000 esir alındığı ve çoğunun Kefe yolu ile Türkiye’ye sevk olunduğu hesaplandı. Esir azat etmek sevap sayıldığından bir süre sonra esirler Müslüman topluma hür vatandaşlar olarak katıldı. Gelen esirlerin çoğunluğu Slav olduğundan bu tarihi olgu Türk ve Slav halklarının birbirine karışmasına da yol açtı.¹⁶

Tüccar, esir, seyyah, hacılardan başka basılı eserler vasıtasıyla da kültür alış verişi oldu. Yazılı kültür ve edebiyat alanındaki ilişkilerinin tarihi neredeyse üç yüzyıldır. Rusya’da Türkiye’ye dair ilk çalışmalar 18’inci yüzyılın başında yayınlandı.¹⁷ Ruslar daha önce Türkler hakkında Rus seyyahların ve hacıların seyahatnamelerinden ve sefaretnamelerden bilgi ediniyorlardı. 1700’lü yılların ilk yarısında Osmanlılarla ilgili kitapların

¹⁴ “Doğru Yoldayız”, s. 8.

¹⁵ Metin için bkz. İlyas Kara, <http://ismailguler.files.wordpress.com/2010/07/enver.pdf>, Erişim: 22.4.2015 ya da “Basmacılık Hareketinde Enver Paşa’nın Rolü”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. Ek 1.

¹⁶ Halil İnalık, “Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700”, Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, 12-14 Aralık 1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 27.

¹⁷ Vera Feonova, “Rus-Türk Edebiyat İlişkileri”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 35, (2003), s. 19.

yayınlanmasıyla kitabî bilgiler de edinilmeye başlandı. 1724’de I. Petro Türkçeyi öğretmek amacıyla 14-15 yaşlarındaki delikanlıların İstanbul’a gönderilmesine dair bir emir çıkardı, aynı yıl açılan Bilimler Akademisi Türkiye hakkında telif ve tercüme kitaplar yayınlamaya başladı.¹⁸ Türk masalları, hikâyeleri, destanları, bilmeceleri Rusçaya çevrildi. Türk atasözleri ve özdeyişleriyle tanışmaya başlayan Rusya halkları bunların kendilerinininkine ne kadar çok benzediğine her defasında hayret ettiler. Yunus Emre, Mihri Hatun, Nefi, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Celalettin Rumi’nin eserleri Rusçaya çevrildi.¹⁹

Osmanlılar ise 1800’lü yılların ilk yarısında Ruslar hakkında yayınlanan kitaplardan bilgiler edinmeye başladılar. Başka dillerden çevirilerle dolaylı bilgiler alındı. Türkler ve Ruslar birbirlerinin dilini bilmediklerinden 1800’lü yıllarda Fransızca görüşme ve bilgi alma dili oldu. 1829’da Türkiye’de Kaster’in²⁰ “İmparatoriçe Katerina Tarihi” kitabı, 1877’de ise Vizantel’in “Asya’da Çernyayev” adlı Rus korkusu veren kitabı, 1870’lerin ikinci yarısında Ahmet Mithat’ın Fransız kaynaklarından da yararlanarak yazdığı “Rusya Tarihi” kitabı basıldı.²¹

1886’da Griboyedov’un “Akıldan Belâ” oyununu Rusçadan Türkçeye Mizancı Murat Bey çevirdi. Tercüman Murat Bey Rusya’da okuduktan sonra Türkiye’ye göçen bir Dağıstanlı idi. Jöntürk hareketine de aktif katılan²² Mizancı Murat Bey, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için Rusya’nın ya da İngiltere’nin mandası altına girmesinin en uygun yol olduğunu yazıyordu.²³ 1889’da Stokholm’de Şarkiyatçıların uluslararası kongresine Petersburg Şarkiyatçıları Derneği fahrî başkanı olarak katılan Kontes Olga Sergeyevna Lebedeva, orada Ahmet Mithat ile tanıştı. Lebedeva, Ahmet Mithat’ın yardımıyla Türkiye’de Puşkin, Lermantov ve Tolstoy’un kitaplarını tercüme etti, ayrıca “Rus Edebiyat Tarihi” adlı kitapçığı yazıp yayınladı.²⁴

¹⁸ Svetlana N. Uturgauri, “İki Kültürün Teması”, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, 12-14 Aralık 1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 83.

¹⁹ Feonova, “Rus-Türk Edebiyat İlişkileri”, s. 19.

²⁰ Fransa’nın Rusya Elçisi Mösyö Kaster, mütercim, divan tercümanı Yakovaki Efendi, Hicri 1244.

²¹ Uturgauri, “İki Kültürün Teması”, s. 81-82.

²² “İki Kültürün Teması”, s. 82.

²³ Altan Aykut, “Türkiye’de Rus Dili Ve Edebiyatı Çalışmaları Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 46, No. 2, (2006), s. 10.

²⁴ Uturgauri, “İki Kültürün Teması”, s. 83.

Türkiye’de Rus klasik edebiyatının tercümeleri, Puşkin, Gogol, Turgenyev, Çehov, Gorki’nin kitapları çok eskiden beri bilinmektedir. Üstelik kimi zaman Rusya’da kitapların basımından kısa bir süre sonra Türkçe tercümeleri yayınlandı. Örneğin Gorki’nin “Ana” romanı Rusya’da 1906-1907 yıllarında yayınlanırken, Türkçe tercümesi ise 1908 yılında basıldı.²⁵

Gordlevski, aşırı görüşler bir tarafa bırakılacak olursa, her şeye rağmen II. Meşrutiyet döneminde Rusya’yla bir yakınlaşma görüldüğünü söyler. İstanbul’da Türk-Rus komitesi kurulmuş, Rusça kursları açılmış, Rusya’ya geziler düzenlenmesi, eğitim amacıyla gençlerin gönderilmesi planlanmıştı. Osmanlı devlet adamlarından Hilmi Paşa ve Mahmut Esad Rusya’ya giderek Osmanlı Devleti’nin iyi niyetini göstermek istemişlerdi. Lakin V.A. Gordlevski, iki ülke arasında kültür ilişkileri zayıf olduğu için, siyasi ilişkilerin birden düzelmesinin güç olduğunu, her iki tarafta da yabancılaşma ve güvensizliğin egemen olduğunu belirtti. V.A. Gordlevski’ye göre, Rusya’yla yakınlaşmayı isteyen sesler, buna karşı çıkanlara kıyasla kısık kaldı.²⁶

Yazılı eserler yoluyla kültür alışverişinden çok daha fazlası Bolşeviklerden kaçıp Osmanlı topraklarına sığınan Beyaz Ruslar vesilesiyle gerçekleşti. Rusya’daki iç savaşla birlikte tahminen 2 veya 3 milyon kişinin 1917-1920 yılları arasında yurtlarından ayrılmak zorunda kaldığı düşünülmektedir. Rus mültecilerin²⁷ bir kısmı Osmanlı topraklarında bir süre konakladı. 1919’da soyluların gelmesiyle²⁸ başlayan kitlesel mülteci akını, 1920’de Beyaz Ordu mensuplarının gelmesiyle ve aynı yılın sonunda da her gruptan Rus’un İstanbul’a akınıyla devam etti.²⁹ Kimi kaynaklara göre, İstanbul’a gelen Beyaz Rusların sayısı 200.000’i buldu. 1930’ların sonuna doğru çoğu çeşitli ülkelere gitmişti. İstanbul’da Beyaz Rusların günlük ha-

²⁵ Feonova, “Rus-Türk Edebiyat İlişkileri”, s. 19.

²⁶ Aykut, “Türkiye’de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)”, s. 11.

²⁷ Beyaz Ruslara ilişkin belgelerde “mülteci” kullanıldığından Bülent Bakar’ın “mülteci” tabirini tercih ettiği görülür, bkz. Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. XI-XII.

²⁸ Svetlana Uturgauri Beyaz Rusların 1918’de gelmeye başladıklarından söz açar Svetlana Uturgauri, “Beyaz Ruslar Ve Kemalist Türkiye”, 38. ICANAS : (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 11-15 Eylül 2007, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2009, s. 3249.

²⁹ Ruslar Türkleri kendilerine yanlış tanıtan siyasetçilere lanet etmekteydiler. Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, s. 48.

yata etkisi 1940'a kadar devam etti. 1920 ile 1924 yılları arası Beyaz Rus etkisinin en çok hissedildiği yıllardı.³⁰

Beyaz Ruslarla birlikte yaşayan, çalışan İstanbullular onları tanıma fırsatı buldu. 1920 başlarında gelen binlerce Beyaz Rus 1919'da gelenler gibi zengin değildi. Bir an önce iş bulup, çalışmaları gerekiyordu. Rus Ticaret Odası iş idaresi tesis etti ve çok sayıda mülteci kayıt oldu. İçlerinde ziraat uzmanı, hayvan bakıcısı, mühendis, elektrikçi, makinist, şoför, hukukçu, banka memuru, muhasip gibi meslek mensupları vardı. 1920 sonbaharında gelen üçüncü dalga iltica bir öncekinden daha büyük ve daha yoksuldu. Yoksulluk nedeniyle basında ilan vererek iş arayan üniversite mezunu ve birkaç dil bilmesine rağmen herhangi bir işte çalışmaya razı olanlar, piyanistler, yabancı dil dersi vermek isteyen öğretmenler, doktorlar görüldü. İstanbul'daki Türk ve Levanten aileleri yabancı dil bilen çok sayıda mürebbiyeyi ve profesyonel müzisyeni öğretmen olarak işe aldı. Yine yoksulluk nedeniyle mültecilerin beraberinde getirdikleri müşterisi olabilecek eşyalar satılıyordu. Beyaz Rusların sattığı eşyalar vasıtasıyla halk Rus sanatını, eşyalarını tanıma imkânı doğdu. Vrangeli Ordusuyla iltica eden subayların bazıları beraberinde getirdikleri silah ve askeri malzemeleri kaçak satmaya başladılar. 1922'de bazı mağazalarda tamamen Rus malları satılmaktaydı. Satılan mallar arasında mücevherler, gümüş işler, biblo eşyalar, kürkler ve porselenler bulunmaktaydı.³¹

Beyaz Ruslar İstanbul'da aç kalmamak için her türlü işte çalıştı. Seyyar satıcı, tamirci, şoför, fotoğrafçı, abajurcu, seyis, hamal, garson, hizmetçi olan subaylar, generaller, prenseslerin durumu trajikti. Çiçek Pasajının ismi buranın önünde çiçek satan Beyaz Rus kadınlarından kalmadır. Her türlü lükse sahip aristokrat Rus kadınları, Beyoğlu'nda garsonluk yaptı, daha az şanslıları ise kokain satıp, kendilerini pazarladı.³²

Çanakkale'nin Gelibolu ilçesine yerleştirilen Ruslar ayakkabı ve giysi tamir atölyeleri açtı, terzihane kurdu, liman ve fırın işletti, şehrin su şebekesini tamamen elden geçirdi. Askeri okullar kurarak burada hızlıca askeri derslere başladı, öksüz çocukların bakımı için yuvalar (kreşler) kurdu. İlk başlarda paralarının Osmanlı topraklarında geçmemesi sebebiyle Gelibolu ormanlarından ilçeye odun taşıyıp gelir sağladıkları da oldu. Yöre halkına

³⁰ Fatih Özdemir, "İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanı'nda Beyaz Ruslar", Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences, C. 8, No. 2, (2011), s. 216.

³¹ Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, s. 158-165.

³² Özdemir, "İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanı'nda Beyaz Ruslar", s. 218.

sporu sevdiren, spor müsabakaları tertip ederek gençleri spora teşvik ettiler. 800 kitaplı bir kütüphane de kurdular.³³

Rusların bir kısmı sanat ve yayın faaliyetlerine başladılar. İstanbul'daki Ruslar bale-sanat okulları, yazlık sinema işletti, amatör tiyatro oyunları vb. pek çok faaliyette giriştiler. Gazete ve dergi çıkarmaya İstanbul'a ve Gelibolu'ya gelir gelmez başladılar. 1920-1922 yılları arasında Gelibolu'da çıkan gazete ve dergilerden bazıları; "Lepta Artillerista", "Konstantinovets", "Luç", "Ogni", "Şakal", "Eşafot", "Gallipoli" idi. Kısa bir süre sonra Ruslar ile Türkler arasında dostluk ortamı oluştu. Rusça sözcükler Türkçede, Türkçe sözcükler Rusçada gündelik dilde kullanılır oldu. Şehirlerde Rusça tabelalar ve kartvizitler dikkat çekmeye başladı. Evlerden Rusça şarkılar, konuşmalar yükselmekteydi hatta Ruslar yaşadıkları evlerin duvarlarına anayurtlarının manzaralarını dahi çizdiler. İstanbul azınlıkları ile olan ilişkileri için aynı şeyleri söyleyebilmek mümkün değildi. Ermenilere mesafeli dururken, Yahudilere temas etmediler.³⁴ Rus mültecilerin İstanbul'a getirdikleri yenilikleri Zafer Toprak şöyle tasvir etti:

*"Çoğu üzerinde ne varsa öylece kaçtığından pislikten, sefaletten bitleniyor. Bu nedenle kadınlar saçlarını kökünden kesiyor; ne buldularsa başlarına geçiriyorlar. ... Ahali Rus kadınların saç biçimini moda belliyor: "Rus başı" adıyla kısa kesilmiş saç revaç buluyor. Dersaadet hanımefendileri bu zavallı göçmenlerin rengarenk örtülerini de taklit ediyorlar. Omuzları yırtık elbiseler çabucak moda oluyor. ... Plaj modasını Rus göçmenler getiriyor. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye koşuyor. Burada yarı çıplak Rus dilberleri denize giriyorlar. Eskiden, tarihi çınarlar ve memba suları ile meşhur Fülürye'ye fülürye kuşunu dinlemeye giden halk bu kez deniz banyosu yapıyor. Bu arada "Fülürye" Rus şivesi ile Florya'ya dönüşüyor. Mahremlik giderek kalkıyor; Türk kadınları için de açılma devri başlıyor."*³⁵

Fikret Adil ise aldığı bir haberi aktardı:

"... Geleneksel İstanbul ailelerinden büyük savaşın sarsıntularından kurtulabilmiş olanlar; bu Beyaz Rus "Harem"inin kollarına düştü, orada eridi, bitti. Bu saldırının mahvettiği bir genç tanırdım. Son lirasını harca-

³³ Umut C. Karadoğan, "İşgal Döneminde İstanbul Ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, No. 57, (2011), s. 149.

³⁴ "İşgal Döneminde İstanbul Ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", s. 149.

³⁵ Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXII, No. 64-65-66, (Mart-Temmuz-Kasım, 2006).

dıktan sonra aklı başına geldi. Geldi mi dersiniz? Hayır. Aklını tamamen kaybetti ve servetini eriten, kendini büyük düşes diye tanıtan çok güzel bir kadını vurmak üzere olduğunu haber aldım."³⁶

Fatih Özdemir ise Jak Deleon'dan aşağıdaki satırları aktardı:

*"Takma ben modasını İstanbul'da yayanlar ve dantelli ipek mendillere parfüm damlatma modasını icat edenler de Beyaz Ruslardır. ... 'Monokl' modasını İstanbul'a Almanlar getirmiş, Beyaz Ruslar yaygınlaştırmıştır."*³⁷

4. Türkiye-SSCB Kültürel İlişkileri

Türkiye-SSCB kültürel ilişkilerinin iki başlık altında ayrılması yararlıdır. Atatürk döneminde kültürel ilişkiler SSCB'nin Türkiye'ye rejim ihracına karşı temkinli ancak, hem türü hem de yoğunluğu fazladır. II. Dünya Savaşı sonrası kültürel ilişkiler siyasi sorunlar nedeniyle (SSCB'nin talepleri ve Soğuk Savaş) durduruldu. 1965'den sonra az da olsa başlayıp sürdürüldü.

4.1. Atatürk Dönemi

SSCB'nin ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sürecinde bile yetkililer arasında kültürel ilişkilere yönelik adımlar atıldı. RSFSC (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) hükümeti ile yapılan bir anlaşmaya göre yardım ve danışmada bulunmak üzere Aralık 1921 ile Ocak 1922 döneminde Ukrayna hükümetinin askeri-diplomatik misyonu Türkiye'de bulundu.³⁸ S. İ. Aralov Nisan 1922'de seyyar basımevi ve sinema teçhizatının alınması için Türk ordusuna 20.000 Lira hibe etti.³⁹ III. İcra Vekilleri Heyeti (Ankara hükümeti) ile diplomatik misyonun başında bulunan M. V. Frunze arasında kültürel ilişkileri başlatma teşebbüsü oldu. TBMM eğitim bakanı, Türk gençlerini Rusya'daki yüksek öğrenim müesseselerine göndermek istediklerini Firunze'ye ve Arlov'a bildirdi.⁴⁰ SSCB'nin ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmaları sürecinde 19 yaşında iken 1921 başında Moskova'ya giden Nazım Hikmet 1924'te Türkiye'ye döndü. Na-

³⁶ "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı".

³⁷ Özdemir, "İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanında Beyaz Ruslar", s. 217.

³⁸ Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html, Erişim: 24.7.2015.

³⁹ http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html, Erişim: 24.7.2015.

⁴⁰ Raşid Tacibayev, "Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler", Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara, 14-15 Mayıs 2010), 14-15 Mayıs 2010, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 152-153.

zım Hikmet'in sonraki yıllarda seyahatleri devam etti, Sovyet yazarlara ve edebiyat sevenlere Türk edebiyatını ve yazarlarını anlattı.⁴¹

SSCB kültürel ilişkileri tamamen devlet eliyle yürütüldüğünden dış siyasi ilişkilerden ayrışamadı. SSCB, Batılılarca tecrit edildiğinden kültürel ilişkileri dış dünya ile irtibat kurma aracı olarak gördü ve zamanla kültürel ilişkiler SSCB'nin dış politikasının ayrılmaz bir parçasına dönüştü. SSCB'nin kültürel ilişkilerindeki temel amacı komünist fikirlerin yayılması ve benimsenmesiydi. SSCB, komünist fikirlerin Türkiye Cumhuriyetinde uygulanmasına çabaladığında büyük tepki gördü.⁴² Batı medeniyetinin norm ve değerlerini kabul eden Atatürk ve destekçileri Bolşeviklerin dünya sistemi kurulması konusundaki planlarını kesinlikle desteklemediler. Atatürk döneminde kültür ve spor temsilcileri bir araya gelse de her iki taraf devlet yetkililerinin halklar arasında geniş ilişkiler için olanaklar sağlama konusundaki isteksizliğini gizleyemedi.⁴³

Çarlık ve SSCB, Osmanlı ve Cumhuriyet yöneticileri toplumu şekillendirmeyi denediler. III. Selim ile birlikte süregelen modernleşme sürecinin siyasi tezahürü olan Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlıdan miras kalan aydın-bürokrat despotizmi kültürde de etkisini sürdürdü. Aydınlanmacı despotizm toplumun gelenekle ilişkisini koparmaya yöneldi.⁴⁴ SSCB ve Türkiye'de sanat, yöneticileri ve uygulamalarını meşrulaştırma aracı haline getirildi. SSCB'de 1930'ların başında Komünist Parti güdümünde bir sanat akımı olan Sosyalist Gerçekçilik⁴⁵ resmi sanat anlayışı olarak benimsendi. Sanat hem proleter toplumun yaşantısının konu edildiği hem de hedef olarak görülen komünist toplumun propagandasının yapıldığı ideolojik aygıt haline geldi. Sanatçıların hangi konuları işleyip hangi biçimleri kullanılacakları belirlendi, belirlenen kalıplara uymayan sanatçılar yasaklama, sansür ve sürgüne tabi tutuldu. Türkiye'de ise Mustafa Kemal başta olmak üzere devlet adamları ve bürokratlar sanata inkılâpları halka be-

⁴¹ Feonova, "Rus-Türk Edebiyat İlişkileri", s. 20.

⁴² Tacibayev, "Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler", s. 149-150.

⁴³ Mihail Meyer, "XX. Yüzyılın Sonunda Rusya ve Türkiye", *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 20, (1999), s. 42-43.

⁴⁴ Hasan Bülent Kahraman, "1999-2009: Türkiye'de Kültürün Siyaseti, Siyasetin Kültürü", 1999-2009: Türkiye'de Kültürün Siyaseti, Siyasetin Kültürü, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, s. 2-3.

⁴⁵ Leyla Tağızade, "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, No. 4, (2006), s. 8.

nimsetmekte faydalanılacak bir aygıt, toplumu dönüştürücü yeni bir ulus (Türk) kimliğinin oluşmasının aracı görevi yüklediler.⁴⁶

Atatürk döneminde Türkiye-SSCB kültürel ilişkileri yetkililerce organize edildi. SSCB, Türkiye’deki rejimi kendi menfaatine, en azından zarar vermeyecek doğrultuya çekmeye çabaladı. Bu bağlamda Atatürk döneminde Sovyet sanatçıları Türkiye’ye en çok 1925-1935 yılları arasında geldi. Muhsin Ertuğrul 1925’te Moskova’ya davet edildi.⁴⁷ M. Ertuğrul Rus temaşasını, sinema yapıtlarını ve yönetmenlerini tanıdı.⁴⁸ 1925-1935 arasında tiyatro, sinema gibi geniş kitlelere hitap eden sanat dallarında dine kapalı bir tavır konulmuştu. Ağustos 1925’te Moskova’da kurulan VOKS (Tüm Birlik Toplumunun Yabancı Ülkelerle Kültürel İşbirliği-Всесоюзное общество культурной связи с границей, ВОКС) teşkilatı vasıtasıyla kültürel ilişkiler yürütüldü. Bu teşkilat SSCB kültürel ilişkilerini SSCB dış politikası araçlarından biri haline getirdi. VOKS başkanı Olga Kameneva, M. Kemal’in eşi Latife Hanımla mektuplaşıyordu.⁴⁹

Türkiye’nin Latin harflerini kabulünde 1926’da düzenlenen Bakü Türkoloji Kongresinin etkisi oldu. Bu kongrede Türk ve Sovyet bilim adamları Türk halklarının dilleri konusunda birlikte çalışmaya karar verdiler. Bu kongreyle SSCB’deki Türk Sovyet Cumhuriyetleri 1926’da, Türkiye ise 1928’de Latin harflerine geçti.⁵⁰ 1927’de Moskova ile Ankara arasında radyo iletişimi tesis edildi. Aynı yıl ilk Sovyet film festivali düzenlendi.⁵¹

Dostluğun simgesi ve SSCB ile Türkiye arasında yeni tip ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesine yönelik ilk adımların atılmasına yönelik olarak Atatürk’ün talimatıyla 1928’de İstanbul’un Taksim Meydanında heykel kompozisyonu dikildi. Kompozisyonda milli kurtuluş hareketinin

⁴⁶ Yalçın Lüleci, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: “Ankara: Türkiye’nin Kalbi” Belgeseli Örneği”, *İnsan ve İnsan*, No. 2, (2014), s. 42-43.

⁴⁷ Raşid Tacibayev, *Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 181.

⁴⁸ Emine İnanır, “Türk Sinemasında Rus Etkisi (1920-1940)”, Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri (14-15 Mayıs 2010) I. Çalıştay Bildirileri, 14-15 Mayıs 2010, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 177.

⁴⁹ Tacibayev, “Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler”, s. 159-161.

⁵⁰ “Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler”, s. 164.

⁵¹ Rusya Federasyonu’nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Yeni Rusya Ve Yeni Türkiye İşbirliğinin İlk Adımları (1920-1930’lu Yıllarda Rus Türk İlişkileri) Rusya Federasyonu İle Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Kuruluşunun 90. Yıldönümü Münasebetiyle, Rusya Federasyonu’nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ankara, s. 13.

kahramanları ile aynı safta tasvir edilen RSFSC'nin tam yetkili temsilcisi S. İ. Aralov'un figürü vardı.⁵² 1933'de N. Zarhi ve S. Utkevich "Türkiye'nin Kalbi Ankara" filmi çekti.⁵³

Atatürk döneminde Türk ve Sovyet yazarları tanıştı. 1934'te Sovyet yazarlarının ilk kongresine Türkiye'den davet edilen Yakup Kadri ve Falih Rıfkı Atay konuşmacı olarak katıldı.⁵⁴

Türk yetkililerini SSCB ile kültürel ilişkilerde en çok ilgilendiren Türkoloji idi. Mart 1933'te M. Kemal'in isteği üzerine Prof. N. Ya. Marr ve R. L. Samoyloviç Türkiye'ye geldi. Sovyet Türkologları Türkçenin Arapça ve Farsça'dan arındırılması için dil komisyonunun çalışmalarına iştirak ettiler. 18 Ağustos 1934'teki II. Dil Kurultayına meşhur dilbilimciler iştirak etti. Bu yıllarda Türkiye, Türk soydaşlarının yaşadığı SSCB ile hasmane ilişkiler yerine kültürel ve ekonomik ilişkileri artırmanın yararlı olacağını idrak etmişti. 1930'lu yılların ikinci yarısında SSCB'de yaşayan Türk soydaşları nedeniyle Batı'nın Türkiye'yi SSCB'ye kışkırtacağı düşüncesi doğdu. 1937-1938'de Türk cumhuriyetlerindeki bazı aydınlar öldürüldü⁵⁵, 1940 başından itibaren Sovyet Türk cumhuriyetlerinin Latin harflerinden Kril harflerine geçirildi.⁵⁶

4.2. II. Dünya Savaşından SSCB'nin Dağıtılışına Kadar

Atatürk dönemi sonrasında II. Dünya Savaşının getirdiği besbelli güvensizlik, savaş sonrasında ise 1960'lı yılların ortalarına kadar devam eden karışıklık, kültürel ve diğer alanlardaki ilişkilerin hacminin önemli ölçüde daralmasına neden oldu.⁵⁷ 1944'deki siyasi gerilimle birlikte 1944'ten itibaren Çarlık ve SSCB devri eserleri kütüphane ve kitapevlerinden toplanmaya başlandı.⁵⁸ SSCB tehdidi Molotov'un 19 Mart 1945 günü saat 15.00'da Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e Sovyet Hükümeti adına metnini verdiği bildiri ile başladı. SSCB'nin 8 Ağustos 1946'da aslını Türk

⁵² Pyotr Stegny, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde 85. Yıl", *Most*, No. 6, (2005), s. 10.

⁵³ Yeni Rusya ve Yeni Türkiye İşbirliğinin İlk Adımları (1920-1930'lu Yıllarda Rus Türk İlişkileri) Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Kuruluşunun 90. Yıldönümü Münasebetiyle, Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, s. 13.

⁵⁴ Feonova, "Rus-Türk Edebiyat İlişkileri", s. 19-21.

⁵⁵ Öldürülen aydınlarla ilgili olarak bkz. Enver Altaylı, Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

⁵⁶ Tacibayev, "Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler", s. 168-172.

⁵⁷ Meyer, "XX. Yüzyılın Sonunda Rusya ve Türkiye", s. 42-43.

⁵⁸ Tacibayev, *Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, s. 218.

Dışişlerine, suretini İngiltere ve ABD'ye verdiği nota ile tehdit sürdü. 1946 sonbaharında Kafkasya'da 190.000, Bulgaristan'da 90.000 yığılan Sovyet askeriyle tırmandı.⁵⁹ SSCB tehdidi siyasi ilişkileri -3, askeri hazırlıkların başlaması seviyesine, kadar indirdi.⁶⁰

1945 ve 1946 yıllarında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tehditleriyle karşı karşıya kalması Türkiye'yi Batı'ya yöneltti, SSCB Türkiye'yi Batılıların kurduğu bütün siyasi, askeri, iktisadi kuruluşlara katılmaya itti.⁶¹ SSCB tehditleri sürecinde Türkiye yöneticileri ABD ve taraftarlarında artan komünizm düşmanlığından yararlanmak istediler. SSCB yöneticileri ise 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman mesajını Kongreye gönderince, SSCB radyo ve basını Türkiye'nin ABD kontrolüne girdiği yolunda ısrarlı ve hiç de nazik olmayan yeni bir kampanya başlattılar.⁶²

II. Dünya Savaşı öncesindeki temkinli dostluğun yerini 1945-46'da husumet aldı. Bu nedenle yöneticiler Türk halkını komünizme karşı hazırlandılar. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki komünizm aleyhine bir fetva verdi ve komünizmin ne Müslümanlarla, ne de Müslümanlık ile ilgisi olmadığını, komünistliğe karşı gelebilecek en kudretli silahın ise iman ve ruh kuvveti olduğunu vurguladı.⁶³ 1950'li yıllarda toplumda Sovyet tehdidine karşı ABD'nin Türkiye'nin güvencesi olduğu fikri oluşturuldu. ABD hükümeti Sovyet karşıtı filmlere kaynak aktardı, destekledi.⁶⁴

Soğuk Savaşla birlikte Türkiye, SSCB hakkında bilgileri ve yorumları Batıdan almaya başladı. Soğuk Savaş ile birlikte SSCB ile Türkiye arasında "demir perde" çekildi. Toplumlar arasında doğrudan bağlantı yoktu. Batı aracılığıyla dolaylı bilgiler edinilmeye başlandı. Hâlbuki yüzyıllarca kültürel alışverişe Ermeniler ve diğer azınlıklar ile tüccarlar aracılık etmişti.⁶⁵ Türkiye, Batılı NATO ortakları arasında filizlenen Sovyetolojiyi geliştirmede. SSCB'nin ise Türkiye uzmanlarının (yani casusların) sayısı, ABD,

⁵⁹ Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 276-306.

⁶⁰ Bkz. Ek 1: Siyasi ve kültürel ilişki türlerinin kartezyen koordinat sistemindeki yeri.

⁶¹ Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, No. 28, (Bahar 2014), s. 255.

⁶² Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, s. 308.

⁶³ Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", s. 261.

⁶⁴ Şadi Can Saruhan ve Ata Özdemirci, "Kurum, Ürün ve Marka İmajının Oluşmasında Popüler Kültürün Yeri ve Önemi: Çok Partili Dönemin Yükselen Sektörleri Üzerine Geçmişe Yönelik Bir İnceleme (1950-1980)", 11. Türkiye Yönetim Organizasyon Kongresi, Afyon, 2003, s. 9.

⁶⁵ Mischa Gabowitsch, "Rusya İle Türkiye Arasında Kültürel Bir Mavi Akım Olmayışının Nedenleri," 21.12.2005, <http://www.eurozine.com/articles/2005-12-21-gabowitsch-tr.html>, Erişim: 28.4.2005.

Latin Amerika ya da Arap ülkeleri konusundaki sınırlı sayıda uzmanla karşılaştırıldığında bile mütevazıydı. Kültürel alışveriş tek tük-daha çok Rusçadan Türkçe'ye yapılan-edebi çeviriler ve yazarlar ile eleştirilenlerin resmi makamlarca onaylanmış nadir ziyaretleriyle sınırlı kaldı.

Stalin'in ölümünden/öldürülmesinden (?) sonra SSCB taleplerinden resmen vazgeçse de kültürel ilişkilere yöneticiler müsaade etmedi. Atatürk dönemi sonrası Türk ve Sovyet yazarları arası mübadele 25 yıldan fazla bir süre sonra 1965'te başladı. Moskova'da 1965'te yapılan Asya ve Afrika yazarlar seminerine Türkiye'den katılım oldu. 1965'ten SSCB'nin dağılmasına kadar SSCB'yi 70'den fazla Türk yazarı Türkiye'yi ise 50'den fazla Sovyet yazarı ziyaret etti.⁶⁶ Bu nadir ziyaretlere ancak siyasi iradenin seçtiği ve müsaade ettiği yazarlar iştirak etti. Türk ve Sovyet toplumlarının doğrudan temasları olmadığı için, halklar siyasi iradece yürütülen propagandalar çerçevesinde karşı tarafı algıladılar. 1980'li yıllarda toplumların karşılıklı algılayışlarını Hakan Aksay şöyle özetledi:

*"Eylül 1981'de Sovyetler Birliği'nde öğrenime başladığım sıralarda ortalıkta pek Türk yoktu. Sınıf arkadaşlarım Türkiye'nin haritadaki yerini bilmezdi. Daha yaşlı olanlar, "ABD'nin sadık müttefiki" dedikleri Türkiye'den geldiğim için benimle konuşurken ihtiyatlı davranırlardı. Komşu olmamıza karşın bilinmez ve uzak ülkelere özgü silik bir izlenimimiz vardı. "Aa, hiç Türk görmemiştin" cümlesini çok sık duyurdum."*⁶⁷

Turgut Özal'ın dışa açık ekonomi politikası beraberinde SSCB ile artan iktisadi ilişkiler kültürel ilişkilerin de artmasına aracılık etti. 18 Eylül 1984 tarihli doğal gaz anlaşması⁶⁸ uzun süreli iktisadi bağlar yanında kültürel bağlantılara da yol açtı. Doğal gaz anlaşmasından 2 ay sonra 26 Aralık 1984'de SSCB ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Uzun Vadeli Ticaret ve Bilimsel-Teknik İşbirliği Programı imzalandı. Doğal gaz anlaşmasında bedelin %70'ini mal ve hizmetlerle ödeme kolaylığı tanındığından Türkiye'den önce SSCB'ye sonra RF'ye işçi hareketi doğdu. 1990'da iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmek üzere "Kültürel İşbirliği Anlaşması" imzalandı.⁶⁹ 15 Ocak 1991'de ise SSCB Devlet Komitesi ile TÜBİTAK arasında 26 Aralık 1984 anlaşmasının yaşama geçirilmesine yönelik

⁶⁶ Feonova, "Rus-Türk Edebiyat İlişkileri", s. 19-21.

⁶⁷ Hakan Aksay, "Türk İmajı: Dün, Bugün... Yarın?", *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 3-4, (Mayıs 1997), s. 3.

⁶⁸ Anlaşma metni için <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18598.pdf>, Erişim: 4.8.2015.

⁶⁹ Turan Aydın, Olgan Bekar, ve Okan Korkmaz, *Türkiye'nin Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri*, TESEV, Ankara, 1997, s. 83.

1991-1992 yıllarında Bilim ve Teknik Alanında Alınacak Önlemler Programı imzalandı. SSCB tarafından imzalanan anlaşmalar “SSCB’nin devam eden devleti”⁷⁰ RF’ye devroldu.⁷¹

5. Türkiye-RF Kültürel İlişkileri

Türkiye’de yöneticiler Türk halkını Gorbaçov dönemine kadar SSCB rejimi ve toplumuna karşı yönlendirdiler, SSCB rejimi ve toplumu düşmanlaştırıldı. Gorbaçov döneminde toplumlar arası ilişkiler başlayınca Türkler Rusların yöneticilerce anlatıldığı kadar kötü olmadığını anladılar. Aynı şekilde Ruslar da Türklerin anlatılandan farklı olduğunu gördüler.

SSCB ve Türkiye yönetim için vatandaş yetiştirme politikası uyguladı. SSCB yönetimi uygulanan iktisadi politikalarla uyumlu, Sovyet cumhuriyetleri halklarından Sovyet yurttaşı yetiştirmeye yönelik kültür politikası uyguladı. Benzer şekilde Türkiye’de Özal dönemine kadar yöneticiler cumhuriyet tarihi boyunca “modern Türk vatandaşı” (Şarklı bir toplumdaki Garplı bir topluma dönüşüm) oluşturulmaya çabaladı.⁷² Modern Türk vatandaşını oluştururken SSCB’nin kullandığı yöntemlerden etkilendi. Atatürk döneminde yönetime yakın Falih Rıfkı Atay kültür politikası önerilerinde bulundu:

Atay’a göre, inkılabın ruhu aynen Sovyet Rusya’da olduğu gibi güzel sanatların her türü kullanılarak canlı tutulmalıdır. Başta kitap, dergi ve gazete gibi basılı malzemeler olmak üzere, resim, müzik, heykel gibi sanat dalları ile radyo gibi modern cihazların inkılabın hizmetine sunulması gerektiğine dikkat çeken Atay’ın kendisi de özellikle gazete üzerinden inkılap ruhunun canlı tutulması için çabalar. ... Atay’a göre, halkın Kemalizm’in prensipleri doğrultusunda inşası bağlamında son derece etkili olan, aynı zamanda inkılabın canlılığını ve dinamizmini koruyacak propaganda araçları devletin denetiminde belli kanunlar çerçevesinde tek elden kontrol edilmelidir.⁷³

⁷⁰ SSCB’nin dağıtılması sürecinde SSCB’ye haleflik ve “SSCB’nin devam eden devleti” karmaşası için bkz. Başaran, “Dış Siyasal, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri”, s. 17-19.

⁷¹ M.S. Medvedev, “Rusya ve Türkiye Bilimsel İşbirliğinin Geleceği”, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu 1999, s. 215.

⁷² Halkın inkılâp ideolojisi doğrultusunda işlenememesinin en büyük sakıncasının “eski rejime bağlanmış olan sağ” tarafından etki altında bırakılması olduğunu belirten Atay, Kemalist kadronun ilk görevinin bu duruma engel olmak olduğunu vurgular.” Funda Selçuk Şirin, “Ulus Devlet İnşasında Bir Aydın: Falih Rıfkı Atay”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. 10, No. 1, (2010), s. 146.

⁷³ “Ulus Devlet İnşasında Bir Aydın: Falih Rıfkı Atay”, s. 147.

Karikatür 1: Evvela bu makineden geçmek lazım

KARAGÖZ– Çevir Hacivat çevir, bu makine işledikçe milletin gözü açılacak, cehaletten, sefaletten, felaketten kurtulacak, millet bak yeniliğe, terakkiye [ilerlemeye] alışıyor. Ha koluna, buduna kuvvet, çevir Hacivat çevir! (Makinenin üzerinde “Mektep, medeniyet” yazıyor.)⁷⁴

Kaynak: Karagöz, 25.5.1925, http://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/karikaturlerle-cumhuriyet-tarihi,I-qommxT2EK_YwFZVKhqMw/zp3g3d-r7Ey_0ACMDnUznA, Erişim: 25.7.2015.

Türkiye-RF kültürel ilişkileri, SSCB-Türkiye kültürel ilişkilerinden birçok yönüyle farklılaştı. Öncelikle SSCB'nin dağıtılması sonrası artık Sovyet yurttaşı yetiştirme politikası sona erdi. Aynı şekilde 1990'lı yıllarda Türkiye'de Kemalizm gerilediğinden yönetim marifetiyle Kemalist Türk vatandaşı yetiştirme politikası geriledi. Her iki ülkede de özel kişilerin toplumlarının kültürüne etkisi, katkısı arttı.

⁷⁴ Turgut Çeviker, *Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)*, 1. Cilt-Tek Parti Dönemi ve Demokrat Parti Dönemi (1923-1960), NTV Yayınları, İstanbul, 2012, Karagöz, 25.5.1925, http://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/karikaturlerle-cumhuriyet-tarihi,I-qommxT2EK_YwFZVKhqMw/zp3g3d-r7Ey_0ACMDnUznA, Erişim: 25.7.2015.

SSCB resmi kurumları dış dünya ile kültürel ilişkileri planlayıp yürütmüştü. SSCB’de rejimden bağımsız dernekler, özel işletmeler, özel şirketler bulunmadığından, vatandaşların özgürce yurt dışına çıkışı kısıtlandığından, vatandaşlar rejimin izin verdiği ölçü ve sıklıkta kültürel münasebet kurulabildi. SSCB sonrasında RF’de ise dernekler, vakıflar, özel şirketler, vatandaşlar kültürel ilişkilerde bağımsız rol almaya başladılar.

Bülent Aras ve Vügar İmanov, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki kültürel ilişkileri yorumladılar. Onlara göre, Rusya’da çalışan binlerce Türk işçi, Türkiye’ye gelen milyonu aşkın Rus turist kültürel etkileşim yaşadı. Kültürel ilişkileri Türk müteşebbislerin Rusya’da açtığı okullar ve evlilikler çerçevesinde değerlendirdiler. Akademik çevrelerde ise yoğun temasın başlamadığını belirttiler.⁷⁵ Türk-Rus siyasi ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için toplumların tarihten gelen negatif algısının değişmesi gerektiğini savundular. Aras ve İmanov tarihten gelen bir mirasa Yevgeniy Bahrevski’ye atıfla açıklık getirdiler: “Türk” sözcüğü Rusça’da küfür olarak kullanılıyor ve “ahmak” sözcüğünün tam karşılığı olmasa da, biraz alık bir insanı tanımlıyor. Bir işi “Türk gibi yapmak” o işi anlaşılmaz, acayip bir şekilde, alıkça yapmak anlamına geliyor.⁷⁶

SSCB ile 1990’lı yıllar öncesi Türkiye’de kültür politikalarının planlama şekli benzeşiyordu. SSCB rejiminin uygun görmediği haber, bilgi ve yorumlar SSCB vatandaşlarına ulaşmazdı. SSCB vatandaşlarına ulaşan Türkiye hakkındaki haber, bilgi ve yorumlar rejimin politikasıyla uyumluydu. SSCB’de hem yurt içi hem yurt dışı haberleşme, iletişim ve neşriyat faaliyetleri devlet eliyle yürütülürken RF’de özel kişiler de bu faaliyetleri yürütmeye başladı. Türkiye’de Temmuz 1993’e kadar radyo ve televizyon yayıncılığı devlet tekelindeydi. Batı görüntülü ve sesli eserleri TRT yayınlarıyla vatandaşlara eriştirilirken TRT (dolayısıyla toplum) SSCB eserlerine kapatıldı. Gazete ve dergiler de SSCB’den ziyade Batı yanlısı haber ve fikirlerle doluydu.

5.1. Rusya Federasyonu ile Türkiye Arasında Kültürel Anlaşmalar

SSCB’nin son yıllarına kadar kültürel ilişkiler siyasi iradenin denetimi altında gerçekleştirildi ya da hiç gerçekleştirilmedi. RF’nin bağımsızlığıyla birlikte özel kişiler ve sivil toplum örgütleri kültürel ilişkilerin tarafı oldular.

⁷⁵ Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk kez bir Türk vatandaşı, Mehmet Togaçar, 31 Mart 1993’de tezini tamamladı.

⁷⁶ Bülent Aras ve Vügar İmanov, “Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği,” *Radikal Gazetesi*, No. 12.9.2004.

Yeltsin döneminde kültürel ilişkileri konu edinen birkaç anlaşma imzalandı. Çok taraflı, hükümetler arası, kurumlar arası ve RF'nin bir cumhuriyeti olan Başkurdistan Cumhuriyeti ile anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalardan ilki 6 Temmuz 1992'de imzalanan RF Kültür Bakanlığı ile TC Kültür Bakanlığı arasında işbirliği protokolüydü.⁷⁷ 30 Eylül 1992'de TÜBİTAK ile RF Teknolojik Bilimler Akademisi arasında işbirliğini öngören bir anlaşma imzalandı.⁷⁸ 6 Mart 1993'de tarafları arasında Türkiye ve RF'nin daebulunduğu Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin Karadeniz Sözleşmesi imzalandı.⁷⁹ RF-Türkiye kültür ilişkilerinin hukuki temelini 19 Temmuz 1994'te imzalanan hükümetler arası kültür ve bilim alanında işbirliği anlaşması oluşturdu.⁸⁰ Anılan anlaşmanın 22'nci maddesi uyarınca kültür, eğitim, bilim, gençlik ve spor alanlarında mübadele programlarının taraflarca hazırlanması öngörüldü. 2 Kasım 1994'te TC Milli Eğitim Bakanlığı ile RF Yüksek Öğrenim Devlet Komitesi Arasında İşbirliği Anlaşması imzalandı. 28 Ağustos 1995'te Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Arasında Silahlı Kuvvetler Personel Ailelerinin Sosyal ve Kültürel Amaçlı Mübadelesine İlişkin Protokol,⁸¹ 07 Haziran 1996'da Ufa'da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Başkurdistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticari-Ekonomik, Bilimsel-Teknik ve Kültürel İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁸² 1996 yılından itibaren Rusya Devlet yükseköğrenim kuruluşlarında eğitim görmek üzere Türkiye'ye 15 kişilik burs kontenjanı verildi, ayrıca çok sayıda Türk öğrenci Rusya'da paralı eğitim görmekteydi.⁸³ Yükseköğrenim gören öğrencilerden çoğunun kendi imkânları ile eğitim alması devletin kültürel ilişkilerde özel kişilerin gerisinde kaldığının bir göstergesi sayılabilir.

⁷⁷ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1992/temmuz1992.htm>, Erişim: 18.5.2009.

⁷⁸ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1992/eylul1992.htm>, Erişim: 18.5.2009.

⁷⁹ Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?3620>.

⁸⁰ Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?3675>.

⁸¹ Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?2411>.

⁸² Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?2599>.

⁸³ Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, "Rusya İle Türkiye Arasında Kültür Alanındaki İlişkiler", http://www.turkey.mid.ru/relat_4_t.html, Erişim: 24.7.2015.

Türkiye-RF kültürel ilişkileri 5 ana başlık altında ele alınacaktır: eğitim, sivil kuruluşlar, yayınlar, haberleşme ve iletişim, turizm ve kültür.

5.2. Eğitim

5.2.1. Resmi Eğitim Faaliyetleri

2 Kasım 1994'te Milli Eğitim Bakanlığı ile RF Yüksek Öğrenim Devlet Komitesi Arasında İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁸⁴ 1996 yılından itibaren Rusya devlet yüksek öğrenim kuruluşlarında eğitim görmek üzere Türkiye'ye 15 kişilik burs kontenjanı verildi, ayrıca çok sayıda Türk öğrenci Rusya'da paralı eğitim görmekteydi.⁸⁵ 1994'te TC Moskova Büyükelçiliğinin bağlı birimi olarak eğitim müşavirliği açıldı.⁸⁶ 2 Kasım 1994 tarihli antlaşmanın tatbikiyle ilgili Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliğinin 16 Ekim 2000 tarihli raporunda Türkiye-RF eğitim ilişkileri ele alındı. Raporda tahsis edilen araştırma bursları ve kullanım durumu ilk başlığı oluştuyordu.

Tablo 1: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Tarafından Rusya Federasyonu'na Tahsis Edilen Araştırma Bursları ve Kullanım Durumu

Yıllar	Tahsis edilen burs sayısı	Kullanılan burs sayısı
1996-1997	5	1
1997-1998	5	-
1998-1999	5	2
1999-2000	5	-
2000-2001	5	2

Kaynak: T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, "Türkiye-RF Eğitim İlişkileri", 2000, s.1.

⁸⁴ Anlaşma metni için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?2631>.

⁸⁵ "Rusya İle Türkiye Arasında Kültür Alanındaki İlişkiler", http://www.turkey.mid.ru/relat_4_t.html, Erişim: 24.7.2015.

⁸⁶ <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx> Erişim: 9.3.2016.

Tablo 2: Rusya Federasyonu Tarafından Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Emrine Tahsis Edilen Bursların Sayısı ve Kullanım Durumu

Yıllar	Lisans	Araştırma	Toplam	Kullanılan Burs Sayısı
1996-1997	10	5	15	3
1997-1998	10	5	15	-
1998-1999	10	5	15	5
1999-2000	10	5	15	1
2000-2001	10	5	15	9

Kaynak: T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, “Türkiye-RF Eğitim İlişkileri”, 2000, s. 1.

Raporda tahsis edilen bursların tam olarak kullanılamamasının nedenleri üç alt başlık altında toplanmaktaydı. İlki tahsis, duyuru ve değerlendirilmede gecikmelerdir. İkincisi tahsis edilen burs aylığının yetersizliği nedeniyle Türkiye’den yeterli sayıda başvuru olmamasıdır, (RF’nin verdiği aylık burs, lisans öğrencilerine 167 Ruble, araştırma ve doktora öğrencisine ayda 417 Ruble, T.C. Hükümetinin ise araştırma bursu olarak Rus öğrencilere 50 milyon TL ödediği belirtilmekteydi). Üçüncüsü RF yetkililerince, Türkiye’den bursa aday gösterilen öğrencilerin başvuru belgelerinin incelenmesi sonucunda, bazı adayların durumlarının burs şartnamesine uymadığı gerekçesiyle başvurularının reddedilmesidir.

Tablo 3: RF Bünyesinde Bulunan Cumhuriyetlere Hükümetimizce Tahsis Edilen Bursların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Burs sayısı
1996-1997	188
1997-1998	183
1998-1999	188
1999-2000	129
2000-2001	128

Kaynak: T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, “Türkiye-RF Eğitim İlişkileri”, 2000, s. 2.

Dördüncü başlık, “Rusya’da ve Türkiye’de verilen diploma, derece ve unvanların denklik işlemleri” idi. 1999-2000 öğretim yılı sonu itibariyle (02/06/2000) T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği’nde kayıtlı öğrenci sayısının 793 olduğu bildirilmekteydi. Öğrencilerin öğrenim gördükleri alanlara göre dağılımı ise şöyleydi; %32’si fen, %22’si sosyal, %41’i dil, %5’i diğer. “Rusya Federasyonu’nda öğrenim gören öğrencilerin en önemli sorunlarının başında diploma denkliği işlemleri gelmektedir” ifadesi raporda yer edindi.⁸⁷

SSCB sonrası RF ile birlikte iki ülke arasında ilişkiler gelişti, Türkiye’de Rus edebiyatından sonra Rus diline karşı da büyük bir ilgi uyandı, üniversitelerde yeni Rus dili ve edebiyatı bölümleri açıldı: İstanbul Üniversitesi (1990), Selçuk Üniversitesi (1992), Erciyes Üniversitesi (1993), Gazi Üniversitesi (1995), Fatih Üniversitesi (1996).⁸⁸

5.2.2. Türk Özel Eğitim Kurumları

Yeltsin döneminin ilk yıllarından itibaren Türk özel eğitim kurumları faaliyetlerine başladı. RF ile iktisadi ilişkilerdeki artış RF’de Türk ailelerin yaşamaya başlaması eğitim ihtiyaçlarını doğurdu. Özel kişilerce kurulan eğitim kurumlarına Moskova Büyükelçiliği destek verdi. Bu kurumların Türkiye-RF ilişkilerini uzun dönemde olumlu etkileyeceği, Türkiye’nin RF’de tanıtımına olumlu katkısı olacağı düşüncesi hâkimdi.⁸⁹ RF tarafı, Türk özel eğitim kurumlarını Pan-İslamcılığın ve Turancılığın tezahürü olarak algıladı.

RF’de 1990’lı yılların ilk yarısından itibaren kurularak, faaliyete geçen Tolerans, Ufuk, Serhat, Çağ, Ertuğrul Gazi, Türk Dünyası Araştırmaları ve Toros isimli vakıf ve şirketlere bağlı 1’i ilkökul, toplam 28 özel okul, bir üniversite bölümü (pedagoji) ve 6 dil-kültür merkezi vardı. Söz konusu okullar RF’deki diğer okullarla karşılaştırıldığında eğitim düzeyi yüksek ve araç gereç bakımından hayli donanımlıydı. Bu kurumlarda toplam 4.362 öğrenci eğitim görmekteydi. Söz konusu okullarda yabancı dil olarak İngilizce ve Türkçe okutulmaktaydı. Türkçe dersleri haftada 7 ila 10 saat civarındaydı.⁹⁰

⁸⁷ T.C. Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, “Türkiye-Rf Eğitim İlişkileri Raporu”, 16.10. 2000, s. 2.

⁸⁸ Aykut, “Türkiye’de Rus Dili ve Edebiyatı Çalışmaları Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)”, s. 23-24.

⁸⁹ Belirsiz, “T.C. Moskova Büyükelçisi Sayın Nabi Şensoy Uluslararası Moskova Rus Türk Okulunu 2 Aralık 1998 Günü Ziyaret Etmiştir”, *Tolerans Eğitim Kurumları Bülten*, No. 3, Aralık 1999 (1999), s. 10. Tolerans Vakfı başkanı M. Kemal Şirin’e göre “Eğitim ve ticaretin olduğu yerde düşmanlığa yer yoktur.” “Sözde’ Değil ‘Özde’ Tolerans”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 10, (1998), s. 22.

⁹⁰ “Türkiye-RF Eğitim İlişkileri Raporu”, 16.10. 2000, s. 3.

2 Ekim 1995'te Sankt Petersburg'da Eğitim Komitesi, Çağ Eğitim ve Krassnagrapdeyskova Bölge İdaresi girişimiyle Doğu Kültürü Lisesi açıldı. Öğrenciler Türkçe, Rusça ve İngilizce öğreniyorlardı.⁹¹ Bu liseye gelen öğrenciler Doğu tarihini, Türk dilini inceliyor ve adetlerini öğreniyorlardı.⁹²

Türk özel eğitim kurumlarından önde gelenlerinden birisi Tolerans Vakfı idi. Uluslararası Tolerans Eğitim Vakfı 16 Mayıs 1996'da⁹³ Rus-Türk işadamları ve eğitim gönüllüleri tarafından Moskova'da kuruldu.⁹⁴ Vakfın girişimiyle 15 Ekim 1996'da Moskova'nın güneybatı bölgesinin Leninski Caddesi 45 numarada Moskova Uluslararası Rus Türk Okulu açıldı. Açılışı Moskova Büyükelçisi Bilgin Unan yaptı. Novaçeremuşkinskaya Sokak numara 48-A adresindeki yeni binasına 29 Ekim 1998'de taşındı. İlk yılın birinci döneminde yoğun olarak Türkçe öğretiliyordu. Okulun öğretmen kadrosu Rus ve Türk öğretmenlerden oluşuyordu.⁹⁵ Taha Akyol katıldığı mezuniyet töreni sonrası izlenimlerini yazdı. "... 'Biz Türkler Rusları seviyoruz' dediğimde salondaki Rus öğrencilerle anne ve babalarının alkışını görmeliydiniz."⁹⁶

Türk okullarının RF'deki Türkiye imajının değişimine katkısı oldu. Moskova Hükümeti Eğitim Komitesi Başkan Yardımcılığı görevindeyken 1996'da Moskova'da Türk okulu teklifine muhatap olan daha önce RF Eğitim Bakan Yardımcılığı, Washington'da eğitim yetkilisi görevlerinde bulunan Genrich Dimitriyeviç Kuznetzov'un 1996'daki Türkiye imajı önemliydi:

"On yıl önce, bu genç Türklerle tanışmadan, ben Türkiye'yi hiç tanı-mıyordum. Geri kalmış bir çöl ülkesi, herkesin çarşafı geldiği, çok eşli yaşadığı bir yer zannediyordum. Moskova'ya gelen Türkleri tanıyıp, Türkiye'ye gidince 60'ından sonra Türkiye ve Türklerle ilgili fikirlerim değişti. Artık Türkiye ile gönül bağımız var. Edebiyatınızı bile Türkiye'den kaçmış bir Nazım'dan ibaret biliyorduk, şimdi öyle değil her alandaki zenginliği-

⁹¹ T. A. Çistyakova, "Türkiye Sankt Peterburg'ta," 664 Numaralı Rus-Türk Lisesi Beyaz Geceler Okul Gazetesi, No. 1998, s. 1.

⁹² Aleksandra Litvinova, "Türkiye Rijejka'da," Nevskoe Vremya, No. 14.11.1995.

⁹³ 8 Mayıs 1996'da tescil edildi.

⁹⁴ "Uluslararası Tolerans Eğitim Vakfı", Tolerans Eğitim Kurumları Bülten, No. Ekim (2003), s. 2.

⁹⁵ Svetlana Sergeevna Margunova, "Moskova Uluslararası Rus Türk Okulu", Tolerans Eğitim Kurumları Bülten, No. 3, Aralık (1999), s. 9.

⁹⁶ Taha Akyol, "Moskova'da Türk Okulu," Milliyet Gazetesi, No. 26.6.2003, s. 17.

nizi görmeye başladık. Bendeki en önemli değişiklik insanlara yaklaşımım değişti. ... Bu okuldan mezun olan Rus çocukları, Türkiye, Türk kültürü ve Türkçe aleyhinde hiçbir olumsuzluğu kabul edemezler. ... Daha önceleri bavul ticaretiyle, Antalya 'yla, Mavi Akım 'la Rus halkı Türkiye 'yi tanımaya başlamıştı. Bu okulla da zenginliğinizi görmeye başladılar.”⁹⁷

5.3. Sivil Kuruluşlar

Türk-Rus ilişkilerine SSCB'nin dağılması sonrası gerçek kişiler ve özel kuruluşlar katıldı. Gerçek kişi ve şirketlerin zamanla iktisadi ilişkilerde payı arttıkça kültürel ilişkilerdeki payı da arttı. Yıllar içinde dernek ve vakıflar halinde örgütlenen özel hukuk tüzel kişilerinin kültürel ilişkilere katkısı kamu hukuku kişilerinin katkısını geçti.

RF'de kurulan Moskova-Türk Vakfı, Rusya Türk İşadamları Birliği, Türkiye'de kurulan Rusya Federasyonu ile Dostluk Derneği (RUTİD) kültürel ilişkilere katkıda bulundu. Sivil kuruluşlardan Moskova-Türk Vakfının (MOSTÜRK) arşiv kayıtları temin edilebildiğinden kayıtlara göre kuruluşu ve faaliyetleri aşağıda ele alındı.

5.3.1. Moskova-Türk Vakfı (MOSTÜRK)

15 ay süren hazırlık çalışmaları sonucu Moskova'da faaliyet gösteren 20 Türk işletmesinin katılımıyla 4 Aralık 1995'te MOSTÜRK Vakfı kuruldu. Vakfın amacı Türkiye'nin, Türk halkının sürekli tanıtımını yapmak, Türkiye ile RF arasında kültür-sanat alanlarında yakın işbirliğini sağlamak, RF'deki Türk toplumunun kültürel yaşama katılımını sağlamak, RF'de Türk dostu aydın bir çevre (lobi) oluşturmak, Moskova'da “Türkevi”nin açılması için zemin oluşturmaktır.⁹⁸ MOSTÜRK'ün ilk mekânı Sadovaya-Karetnaya 20, str.2 kv.40 idi.

Vakfın kuruluş ve faaliyet giderleri Moskova'daki Türk işletmelerince karşılanması iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin kültürel ilişkilere, sivil toplum örgütlenmesine dönüşeceğini varsayımını doğrulayan örneklerden birisiydi.

⁹⁷ http://www.turkokullari.net/index.php?Itemid=1&id=93&option=com_content&task=view, Erişim: 19.05.2009.

⁹⁸ Moskova Büyükelçiliği Kültür Müşaviri Ali S. Gitmez'in Büyükelçilik Makamına 12/12/1995 tarihli yazısı. 1995'de açılması için zemin oluşturulan kültür evinin 20 yıl sonra açılacağı müjdelendi, Belirsiz, “Moskova Türk Kültür Merkezi'ne 9,5 Milyon Dolarlık Bina: Bolotnaya No: 7,” 16.4.2015, <http://turkrus.com/69013-moskova-turk-kultur-merkezine-95-milyon-dolarlik-bina-bolotnaya-no-7-xh.aspx>, Erişim: 28.6.2015.

MOSTÜRK 18-23 Ocak 1996 tarihleri arasında Moskova'da "Türk Filmleri Haftası" düzenledi, Rusça seslendirmeli 13 filmi ücretsiz gösterdi. Hafta boyunca Türk ve Rus sinemasıyla ilgili konferanslar verildi. 22 Şubat 1996'da St. Petersburg TV kanalının organizasyonu olarak "Türk Film Günü" düzenlendi. Ayrıca Vakıf 1996 yılı içinde 50 Rus gazeteci, ressam ve fotoğraf sanatçısını Türkiye'de konuk etti. Bu sanatçılara ait eserlerin bir bölümünü 29 Mart 1996'da Kempinsky Otel'de bir hafta süreyle sergiledi. Gazetecilerin Türkiye izlenimleri Rus gazete ve dergilerinde yayınlandı. 29 Haziran 1996'da Moskova nehrinde 65'i Rus sanatçı ve işadamlı olmak üzere 130 konuğu bir araya getirdi. 15 Rus ressam ve fotoğrafçı Kemer'e gönderildi ve eserleri film haftası boyunca fuayende sergilendi. MOSTÜRK, Nazım Hikmeti Türkiye ile RF arasında bir bağ olarak algılandı. Nazım Hikmeti anma programları düzenledi.⁹⁹ İzvestia gazetesinde MOSTÜRK'e dair değerlendirme yer aldı:

"Komşu ülkeyi merak eden herkes Moskova'da başarıyla faaliyet sürdüren 'MOSTÜRK' vakfıyla ilişki kurabilecektir. ... MOSTÜRK Moskova'da faaliyette bulunan Türk işadamları ile Rus bilim ve kültür adamları, yazar ve sanatçıların ortak çabalarıyla kurulmuştur. Ressam ve foto sanatçıların sergileri ve Türk filmleri haftası son zamanların etkinlikleri arasındadır."¹⁰⁰

5.3.2. Rusya-Türk İşadamları Birliği (RTİB)

Türkiye-RF ilişkilerinde işadamlarının önemli bir etkisi vardı. Zamanla RF'deki işadamlarının sayısı arttı. İşadamları bir süre sonra Türkiye'den çok RF'de yaşamaya başladılar. RF'de bir Türk işadamları topluluğu oluştu. Bu topluluk 1997'de Rusya-Türk İşadamları Birliğini kurdu. İnşaatçı Ali İhsan Akıskalıoğlu'nun başkanlığındaki 23 kişilik yönetim kurulu üyelerinin hemen hepsi işadamıydı. 15 Mart 1998'de ilk genel kurulunu toplayan ve iki yıl için yeni RTİB Yönetim Kurulunu seçen birliğin üye sayısı 300'e yakındı. RTİB'in kısa sürede hızla yaygınlaşmasının ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde adından söz ettirmeye başlamış olmasının iki nedeni vardı. Birincisi, iki ülke ilişkilerinde işadamlarının sorumluluğu ve etki gücü reddedilmeyecek kadar büyüktü. İkincisi, RTİB, Rus-Türk ilişkilerinin iktisadi, siyasi ve kültürel boyutlarıyla ilgili merkezi Moskova'da-

⁹⁹ Hakan Aksay, "Kırmızı Karanfilli Kapitalistler Nazım Hikmet'i Andı," *Cumhuriyet Gazetesi*, No. 4.6.1997, s. 13.

¹⁰⁰ Aleksandr Vasinski, "Moskova ile Türkiye Arasında Köprü," *İzvestia*, 25.08.1997.

ki hem de Ankara'daki çabalarıyla, organizasyon kimliğini ve yeteneğini kısa sürede herkese kanıtladı. RTİB, Rusya Sanayi ve Ticaret Odaları, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, Moskova Belediyesi ve Federasyon'a bağlı 89 idari birimle kalıcı işbirliği yolunda etkinlikler başlattı. Ayrıca RTİB faaliyetlerine Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, çeşitli bakan, milletvekili, belediye başkanı ve bir dizi etkili kurumun liderinin mesaj veya bizzat katılım yoluyla verdikleri destek etkinliğinin somut göstergesiydi.¹⁰¹

RTİB bir yanıyla, yolu Türkiye'den RF'ye düşen siyaset ve ticaret adamları için bir uğrak yeri oldu. Diğer yanıyla, Türk şirketleriyle ilişkiye geçmek isteyen RF kurum ve firmaları açısından bir köprü konumuna geldi. RTİB'in 1998 faaliyet programı içinde, sektörel ve bölgesel araştırma ve incelemeler yapmak, gezi, seminer, panel ve toplantılar düzenlemektir. Bunlara ek olarak broşür ve kitaplar yayınlamak, iki ülke ilişkileri açısından önem taşıyan fuar ve sergileri tanıtmak, yasal düzenleme ve değişiklikleri, vergi, gümrük ve ihracat sistemleri hakkında aydınlatıcı faaliyetlerde bulunmak, Türk ve Rus firmalarının birbirleriyle işbirliğine girmesi için enformatif altyapı hazırlamak gibi hedefler bulunuyordu. RTİB gerek Rusya'nın 89 idari birim, özerk cumhuriyet ve bölgelerinde, gerekse de Türkiye'nin çeşitli kentlerinde temsilcilikler oluşturulması yolunda faaliyetlerini sürdürüyordu. RTİB Türkiye'nin tanıtımını bir görev olarak görüyordu.¹⁰²

5.3.3. Rusya Federasyonu ile Dostluk Derneği (RUTİD)

RUTİD, 1998 yılında, Rusya ve Türkiye'de faaliyet gösteren Rixos, Colin's ve Petek gibi önemli firma ve şahısların inisiyatifi ile İstanbul'da kuruldu. RUTİD, işadamları arasında paylaşma kültürünü geliştirerek, üyelerinin yurtdışına ve yeni pazarlara açılmasına, dış ticaretlerini geliştirme ve bu sayede RF'de ve Türkiye'de yatırım ve istihdamın artmasına katkıda bulunmayı amaç edinmiş bir sivil toplum kuruluşuydu. Bu çerçevede ülke tanıtım toplantıları, iş gezileri, ikili görüşmeler, bilgilendirme toplantıları, konferanslar ve eğitim seminerleri organize etti. Rusya ve Türkiye'deki sanayici ve işadamlarına destek verdi.¹⁰³

¹⁰¹ Belirsiz, "Rusya'daki Türk İşadamları RTİB Çatısı Altında Toplandı", *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 10, Nisan (1998), s. 24.

¹⁰² "Büyükelçi Şensoy'la Enine Boyuna", *Avrasya İşbirliği Perspektif*, No. 11, Haziran (1998), s. 9.

¹⁰³ <http://www.rutid.ru/tanitim-filmi> <https://www.youtube.com/watch?t=284&v=G35nemKT4jw>, Erişim: 5.8.2015. ve Mehmet Ali Birand, "Nerelerden Nerelere Geldik..." *Milliyet Gazetesi*, No. 29.1.2005, <http://www.milliyet.com.tr/2005/01/29/yazar/zbirand.html>, Erişim: 5.8.2015.

5.3.4. Laleli Sanayici Ve İşadamları Derneği

RF’de bir Türk işadamları topluluğu oluşup bu topluluk 1997’de Rusya-Türk İşadamları Birliğini kurarken aynı yıl İstanbul Laleli’de LASİAD kuruldu. LASİAD ticarete ilişkin raporlar hazırladı, basına beyanatlarda bulundu, Laleli’de ticarete ilişkin öneri ve sorunları dile getirdi.

5.4. Yayınlar

Yeltsin döneminde RF’de Türkiye konulu yayınlar, Türk vatandaşları ve kurumlarının yayınları ile RF vatandaşları ve kurumlarının yayınları olarak iyiye ayrılabilir.

5.4.1 Türk Vatandaşları ve Kurumlarının Yayınları

1996’da Türk menşeli Perspektif dergisi yayınlanmaya başlandı. RF’de Türkiye kökenli işletmelerin sayısının artması sonrasında Kasım 1996’da Perspektif dergisi tanıtım amaçlı basıldı. Kasım 1996’da yayınlanmaya başlayan Perspektif’in ilk nüshasının (sayı numarası verilmeden yayına başladı, Şubat 1997’deki nüshasına 1 sayı numarası verildi) ardından Şubat 1997’de ilk sayısı “Avrasya İşbirliği Dergisi” adıyla yayınlandı. Dergi Yeltsin döneminde 23 sayı, tanıtım sayısı ile birlikte 24 sayı yayınladı. Sahibi Serhat Baysan, genel yayın yönetmeni Hakan Aksay, yayın koordinatörü Suat Taşpınar idi. İlk sayısından itibaren Türkçe-Rusça yayınlanan dergide siyasi haber ve yorumlar, iki ülke resmi yetkilileriyle mülâkatlar, iki ülke kültürü ve vatandaşlarının tanıtıma yönelik bilgiler, ticari bilgiler ve reklamlara yer verildi. Aylık Türkçe-Rusça bir derginin 1996’da yayınlanmaya başlaması RF’deki Türk iş çevrelerinin aylık bir derginin maliyetlerini (reklamlarını) karşılayacak seviyeye ulaştığının bir kanıtı olarak görülebilir. Masraflarını reklam, tanıtım, destekler (kira, araç ve gereç) vasıtasıyla Türkiye kökenli işletmelerden sağladığından Rusya’da Türkiye kökenli işletmelerin artması, aynı şekilde Türkiye’de Rusya kökenli işletmelerin artmasını teşvik edici bir yayın politikası izledi. Ağustos 1998 devalüasyonundan etkilenmekle birlikte dergi kapanmadı. Genel yayın yönetmeni Hakan Aksay ile 2004-2005’de Moskova’da Rus-Türk Araştırmaları Merkezi (RUTAM) görüşmelerimizde RF’deki Türk iş çevrelerinin gelirlerine bağlı olarak dergi reklam gelirlerinin değiştiği, derginin iş çevreleri olmasa yayınlanamayacağı sonucuna ulaştım. Bu sonuç

Elfine Sibgatullina, “Eğitim Alanında Rusya-Türkiye İşbirliği ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü,” http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/4214/egitim_alaninda_rusya-turkiye_isbirligi_ve_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu, Erişim: 23.06.2015.

Türkiye-Rusya iktisadi ilişkilerinin kültürel ilişkileri de etkilediği sonucunu içinde barındırmaktadır. Yeltsin döneminde (Kasım 1996'dan Kasım 1999'a kadar) yayınlanan 24 sayıda işbirliği ve karşılıklı çıkarlara vurgu yapıldı. Türkiye ve Rusya'nın karşılıklı münasebetlerinin olumlu yönleri ortaya konup karşılıklı yararları arttırmanın yolları aranıyordu. Perspektif, işadamlarının ve halkların karşılıklı yakınlaşması yönünde bir yayın politikası takip etti. SSCB devrinden kalan ön yargıların geride bırakılması taraftarıydı. Aşağıdaki alıntılar derginin yayın politikasını özetliyor:

*“Birkaç yıl öncesine kadar RF ile Türkiye halklarının birbirileri hakkında bilgisi fazla değildi. İnsanlar, Karadeniz'in öteki yanında “kötü ve yabancı” bir sistem olduğunu düşünüyordu. Akla hep Türk-Rus savaşları ve bu yüzyıl içindeki gerginlikler geliyordu. Türkiye’de “Moskof gâvuru”, Rusya’da “Türk gibi anlayışsız” deyimleri sıkça kullanılıyordu.”*¹⁰⁴

*“Türkiye ile Rusya, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin, sık sık spekülasyon ve gerginliklere kapı aralayan yorumlara konu olmasına karşın, dergimiz, ilk günden bu yana barış ve ekonomik işbirliği yolunda kullanılmayan potansiyellere işaret ediyor.”*¹⁰⁵

*“İki ülkede de ekonomik ilişkileri geliştirme iradesi var. Ekonomik ilişkiler genişleyince siyasal ilişkiler de doğal olarak gelişecektir. Bu yalnızca iki ülkenin değil bütün bölgenin yararına olacaktır.”*¹⁰⁶

Perspektif dışında Mart 1998'de RTİB'in aylık yayın organı RTİB-Post'un ilk sayısı Türkçe-Rusça yayınlandı. RTİB Türkiye ve Rusya'yi tanıtıcı broşür, kitapçıklar da yayınlıyordu.

5.4.2. RF Vatandaşları ve Kurumlarının Yayınları

RF vatandaşları ve kurumlarının Türkiye konulu yayınları Yeltsin döneminde çok arttı. TC Moskova Büyükelçiliği Basın Müşavirliği incelenen dönem boyunca Rus gazetecilerin Türkiye'yi ziyaret etmelerini kolaylaştırma ve ziyaretçilerin RF'de Türkiye ile ilgili olumlu haber yapmalarını sağlama yönünde adımlar attı. RF gazete ve dergilerinde Türkiye'ye ilişkin çokça haber, yorum yayınlandı. Moskova Basın Müşavirliği Türkiye hakkında yayınlanan haber ve yorumları Türkiye'ye ilettiler. Moskova Basın

¹⁰⁴ Hakan Aksay, “Rekabet Değil, İşbirliği Zamanı”, *Avrasya İşbirliği Dergisi*, Kasım (1996), s. 4.

¹⁰⁵ “Amaç, Üzüm Yemek Olmalı”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Temmuz-Ağustos (1997), s. 2.

¹⁰⁶ Bülent Ecevit, “Başbakan Ecevit'ten Perspektif'e Demeç: ‘Mavi Akım’dan Geri Dönüş Yok!’”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Ocak (2000), s. 11.

Müşavirliğinin arşivini taradığımızda hemen her gün Türkiye ile ilgili haberlere rastlandığını görürüz.

MOSTÜRK arşiv kayıtlarında, “Türkiye Hakkında Makaleler Raporu”nda, MOSTÜRK’ün katkılarıyla Ocak 1996’dan Aralık 1997’ye kadar Rus gazetelerinde 19 haber, yorumun yer aldığı görünmektedir.

Yeltsin döneminde Türkiye’ye ilişkin gazetelerde artan haber ve yorumlara karşın Feonova Rusya’da kitap yayını ve kitap tercümesi faaliyetlerinin azaldığı sonucuna ulaştı. Rusya’nın aksine Feonova, Yeltsin döneminde Türk yayıncıların okuyucuları çağdaş Rus edebiyatı ile tanıştırma uğraşısında olduğunu tespit etti.¹⁰⁷

5.5. Haberleşme ve İletişim

Türk ve Rus vatandaşlarının birbirileri hakkında bilgi edinme vasıtaları SSCB’nin dağıtılmasından sonra çeşitlendi. Resmi, özel haber ve bilgi kaynaklarına yenileri eklendi. Anadolu Ajansı muhabirlerini Moskova’ya gönderdi, 1992’de TC Moskova Büyükelçiliğinin bağlı birimi olarak Basın Müşavirliği açıldı,¹⁰⁸ TRT programlar yaptı. Özel haber ajansları, gazete temsilcilikleri açıldı. Yeltsin döneminde iki dilde haber, yorum dergileri yayınlanmaya başladı. Türk gazeteleri uçaklarla Moskova’ya ulaştırılıp dağıtıldı. Şahsen 2000 yılı yaz aylarında Черкізовский рынок pazarında Türk gazetelerinin konteynerler içinde satış yapan Türk pazarcılara ulaştığına şahit oldum. Türk televizyonları uydudan Moskova’da izlenebiliyordu. Raporlar, kitaplar yayınlandı. Basılı haber kaynaklarına, bilgilendirmeye elektronik iletişim de eklendi. İki ülke vatandaşlarının seyahatleri sayısında artış, vasıtasız bilgi almayı ve diğerlerine aktarmayı temin etti. İki ülkede eğitim gören öğrenci sayısı arttı. Bunların bir kısmı tezler hazırladı.¹⁰⁹ Bütün bunlar iki ülke vatandaşlarının ötekiler hakkında Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD destekli hükümetler eliyle oluşturulan kalıplaşmış ön yargılarını değişim sürecine soktu. Öteki ülke vatandaşları ve öteki ülkede olup bitenler hakkında Soğuk Savaş sonrasında çeşitli özel kaynaklardan haber ve yorumlar ulaşmaya başladı. İki taraf vatandaşlarından karşı tarafı bizzat görme fırsatı bulanlar kendilerine anlatıldığı kadar ötekilerin düşman olmadığı sonucuna ulaştılar. Şahsen 2000 yılında, 2004

¹⁰⁷ Feonova, “Rus-Türk Edebiyat İlişkileri”, s. 21.

¹⁰⁸ <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx> Erişim: 9.3.2016.

¹⁰⁹ 1991-1999 yıllarında arasında bitirilen YÖK tez merkezine tez adında “Rusya” geçen 31 tez bulunmaktadır. Yine aynı yıllar için tez adında “Rus” geçen 98 tez bulunmaktadır.

ve 2005 yılında Moskova’da bulunduğum sırada Ruslar genel olarak tarafıma olumlu davrandılar.

TC Moskova Büyükelçiliğinin bağlı birimi basın müşavirliği arşivinde 2004-2005’te yaptığım araştırmalara göre basın müşavirliği Haziran 1992’de fiilen açıldı. 1992’de basın müşavirliği RF gazete ve dergilerinde yer alan yazılardan Türkiye’ye tercümelemleri aktarılacakları seçerken Türkiye, Kafkasya, Balkanlar, Orta Asya, Irak, PKK, Kıbrıs ile ilgili haber ve yorumları tercih ettiği ve teleks yoluyla Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü’ne geçtiği tespit edildi. Yine basın müşavirliği RF gazetecilerinin Türkiye ile ilgili olumlu haberlerini teşvik etti.¹¹⁰ Bu kapsamda RF gazetecilerinin Türkiye’ye gitmelerine ve Türkiye makamları ile mülakat yapmalarına geçilen mesajlardan anlaşıldığına göre katkıda bulundu.¹¹¹

Vadim Markusin basını eleştirdi ve barış için atılacak adımları sıraladı:

“Rusya ve Türkiye için önem taşıyan husus, ilişkiler için gerekli enformasyon desteğini sağlamaktır. Kaldı ki maalesef iki ülke kamuoyu arasında sanki doğal bir husumet varmış gibi yeterince yanlış görüşler de gözleniyor.”¹¹²

5.6. Turizm ve Kültür

Turizm, Yeltsin döneminde RF vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında kültürel etkileşimde en önemli unsurdu. Artan turist sayısı nedeniyle TC Moskova Büyükelçiliğinin bağlı birimi olarak 1995’te Kültür ve Tanıtma Müşavirliği kuruldu.¹¹³ Milyonları aşan turizm hareketiyle iki toplum doğrudan birbirini tanıma imkânı buldu. Yaklaşık 70 yıl önce İstanbullular 1918-1920 yıllarında Beyaz Rusların mülteci statüsünde Türkiye’ye girişleri ve bir süre yaşamaları sayesinde kültürel etkileşim yaşamışlardı.

SSCB’nin son yıllarına kadar SSCB-Türkiye arasında ziyaretler yok mertebesindeydi. Mihail Sergiyeviç Gorbaçov dönemine kadar SSCB devri boyunca SSCB’den yurt dışına seyahatler kısıtlandığından SSCB-Türki-

¹¹⁰ İzvestia Gazetesi yazarlarından Vladimir Miheev ve Trud Gazetesi yazarlarından Andrey Stepanov 21-28 Aralık 1998 tarihleri arasında Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün davetlisi olarak Türkiye’ye geldiler. Belirsiz, Moskova Büyükelçiliği BYEGM Basın Arşivi, No: 0115: 20 Ocak 1998 ve No: 0110: 20 Ocak 1998.

¹¹¹ Moskova Büyükelçiliği BYEGM Basın Arşivi, 21.7.1992 gün ve b.02.1.bye.3.rf.00.00/15 sayılı teleks mesajı.

¹¹² Vadim Markusin, “Enformasyon İşbirliği Alanıdır,” *Krasnaya Zvezda*, No. 11.4.1996.

¹¹³ <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx> Erişim: 9.3.2016.

ye arası ziyaretler de sınırlı sayıda kaldı. Gorbaçov'la birlikte SSCB dışı kapalı bir ülke olmaktan uzaklaştıkça, SSCB vatandaşlarının yurt dışına serbest çıkışı kolaylaştığından Türkiye'ye seyahatler arttı. Gorbaçov'un glasnost politikasıyla KGB kontrolü azaldı,¹¹⁴ SSCB'nin dağıtılması sonrasında, Yeltsin döneminde Türkiye'ye gelen RF vatandaşlarının sayısı katlandı.¹¹⁵ Yeltsin döneminde RF-Türkiye turizm ilişkileri, seyahatler Gorbaçov döneminin mirası üzerinden ilerledi.

1918-1920 yıllarında mülteci statüsünde Beyaz Rusların gelişi Türkler ile Ruslar arasında yüz yüze kültürel alışverişi başlatmışken bir sonraki yüz yüze kültürel alışveriş yaklaşık 70 yıl sonra Gorbaçov'un son yıllarında ve Yeltsin döneminde turist statüsüyle gelen milyonlarca Rus ile Türk arasında yaşandı. Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerinde Türkiye'ye gelen Ruslar ile 1918-1920 yılları arasında Türkiye'ye gelen Beyaz Ruslar arasında kültürel etkileşim açısından benzerlikler ve birtakım farklılıklar vardı. 1918-1920 yıllarında Beyaz Ruslar canlarını kurtarmak için gelmişken 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların ilk yarısında gelen Ruslar her ne kadar turist statüsünde Türkiye'ye gelmiş iseler de iktisadi zorunluluklar onları sevk etmişti. 1918-1920 yıllarında gelenlerin çoğu erkeklerden oluşurken Gorbaçov'un glasnost politikası yıllarında ve Yeltsin döneminde gelenlerin çoğunluğunu bayanlar oluşturuyordu. 1918-1920'li yıllarda İstanbul'da yaşayan bayanlar Haraşo olarak adlandırılırken 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllarda gelen bayanlar Nataşa olarak adlandırıldı. Haraşolar da Nataşalar da Türk erkeklerini cezbedi.¹¹⁶ Türk hanımları Haraşolardan şikâyetçi olup dilekçe topladıklarına benzer şekilde Yeltsin döneminde yine Türk hanımları Nataşalardan şikâyetçi olup hatta "Nataşalarla Mücadele Derneği" kurdular.¹¹⁷ Beyaz Ruslardan bazı bayanlar gibi RF vatan-

¹¹⁴ KGB 7'nci direktörlüğü Sovyet vatandaşları ve yabancıları gözetlemekle görevliydi. KGB'nin varlığına 3 Aralık 1991'de resmen son verildi.

¹¹⁵ Nihat Demirtaş ve Ali Başaran, "Rusya Federasyonu Türkiye Turizm İlişkileri, Ağustos 1998 İktisadi Kriz Öncesi, Sonrası Ve Beklentiler", 2. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğler Kitabı 6-7 Aralık 2001, İzmir, Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü, İzmir, 2001, s. 278.

¹¹⁶ (Yazarı belirsiz), "Nataşanın Fendi," *Milliyet Gazetesi*, No. 26.11.1993, s. 19.

¹¹⁷ Arife Avcu, "Nataşa Devri Kapandı mı?," *Milliyet Gazetesi*, No. 8.8.1995, s. 5. "1921 yılında Tombalacılarla Mücadele Derneği bile kurulmuş, Beyaz Rus kadınlara ilginin artması sonucunda Asrı Kadınlar Cemiyeti, bu kadınların ahlâksız davranışlarından ötürü sınır dışı edilmeleri için kampanya başlatmıştı, Bkz. Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, s. 217.

daşı bazı bayanlar da çaresizlikten fuhuşa yöneldiler.¹¹⁸ Hakan Aksay üç süreci biri birine bağlıyor:

*“Kitlese olarak tanışma süreci 1990’lı yılların başında ortaya çıktı. Sovyetler Birliği’nin yıkılışına bağlı olarak neredeyse aynı anda yaşanan üç süreçle: Bavul ticareti, fuhuş ve turizm. Bunlar, Rusya’dan ve öteki eski Sovyet cumhuriyetleri ile sosyalist ülkelerden kadınlarla Türkiye toplumunun ve özellikle de erkeklerin tanışması açısından hızlı ve yoğun bir dönemi başlattı.”*¹¹⁹

Beyaz Rusların İstanbul’da bir süre Osmanlılar ile bir arada yaşayıp kültürel etkileşimde buldukları gibi SSCB sonrası RF vatandaşları ile Türk vatandaşları arası kültürel etkileşim süreci başladı. Aynı zamanda RF vatandaşlarının bir kısmı uzun süre Türkiye’de yaşamaya başladıklarından özlemini duydukları yaşam için kurumlar oluşturmaya başladılar. RF vatandaşlarının bir kısmı 1994’ten itibaren Türkiye’de yaşamaya başladı. 1998’de Türkiye’de resmen 2.080 RF vatandaşı çalışmaktaydı.¹²⁰ Gayri resmi çalışanların sayısı bilinmiyordu. Binlerce RF vatandaşı turizm mevsiminde Türkiye’ye gelerek gayri resmi çalışmaktaydı. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre doğum yeri RF olan Antalya’da 11.021 kişi İstanbul’da ise 3.565 kişi sayıldı.¹²¹ Deniz ve Özgür Antalya’da yaşayan 320 Rus ile yaptığı ankette %8’inin (25,6 kişi) 1994-1999 yılları arasında Antalya’ya yerleştiği bulgusuna erişti. Yerleşen ailelerin çocukları için ilköğretim ve turizm lisesi kısımları bulunan Özel Rus Uluslararası Okulu 2000 yılında Antalya’da faaliyete geçti.¹²²

Gorbaçov dönemi ile birlikte Türkiye’den SSCB’ne girişler de arttı. Tüm SSCB tarihinde Gorbaçov’un son yıllarına kadar az sayıda Türk’e SSCB yönetimi ülke kapılarını açmıştı. Gorbaçov’un son yıllarından itibaren SSCB Türklere ülke kapılarını açtı. Yeltsin döneminde RF’yi ziyaret

¹¹⁸ “...İnsanlar, işsiz, aç ve sefildir. Çaresizlikten böyle yapıyorlar...” Söyleşilen İgor Ligaçev, Söyleşen Nazım Alpman, Milliyet Gazetesi, No. Ocak 19 (1993), s. 19. “Bu kadınlar açısından durum da şöyle: Temel içgüdü cinsellik değil, açlık. Aç olan insan her şeyi yapabilir...” Gül Özbay, “Kimdir Bu Nataşa?,” Milliyet Gazetesi, No. Ekim 191993, s. 2.

¹¹⁹ Hakan Aksay, “Rus Kadınının Sırrı Nerede?,” 31.7.2104, <http://t24.com.tr/haber/rus-kadininin-sirri-nerede,266078>, Erişim: 3.8.2015.

¹²⁰ Oleg A. Kolobov, Aleksandr A. Kornilov, ve Fatih Özbay, Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005, çev. Elnur Osmanov, Vügar İmanov ve Ramil Memmedov, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 45-46.

¹²¹ Ayla Deniz ve E. Murat Özgür, “Rusya’dan Türkiye’ye Uluslararası Göç: Antalya’daki Rus Göçmenler”, Ege Coğrafya Dergisi, C. 19, No. 1, (2010), s. 16.

¹²² “Rusya’dan Türkiye’ye Uluslararası Göç: Antalya’daki Rus Göçmenler”, s. 20-22.

eden TC vatandaşı sayısı 1996'da 160.381'e ulaştı. 1996'da Türkiye'yi ziyaret eden RF vatandaşı sayısı ise 721.083 kişiydi.¹²³

Türkiye'yi ziyaret edip RF'ye memnun dönen milyonlarca RF vatandaşının zihninde Türkiye imajı değişti, SSCB devrinin histerik kalıplarından kurtuldular.¹²⁴ Hakan Aksay, Soğuk Savaş sonrasında Türk-Rus ilişkilerinin hızlanmasıyla birlikte iki halk birbirini tanıyarak, 'Türk gibi anlayışsız' ya da "Moskof gâvuru' gibi köhne" kalıplarından kurtulmaya başladığını belirtti. Rus-Türk İşadamları Birliği'nin VTŞİOM'a yaptırdığı, 1.600 kişilik ankette "Rusya, Türkiye için neyi temsil ediyor?" sorusuna %19 dost, %44 partner, %12 düşman cevabını verdi. "Rus halkının Türkiye'ye bakış açısının son 10 yılda değişti mi? sorusuna %49'u değişmediğini, %12'si iyi yönde değiştiğini, %5'i ise kötü yönde değiştiğini belirtti.¹²⁵ Rus-Türk Araştırmaları Merkezi 2004'te Türkiye'nin yedi kentinde "Rusları nasıl bilirsiniz?" başlıklı bir anketin yapılmasını sağladı. "Ruslar" denince ilk akla gelenler şöyle sıralanıyordu: "hayat kadınları" %33,6; "soğuk" %20,9; "votka" %12,2; "sanat ve kültür" %9,7; "sosyalizm ve komünizm" %9,4. Elbette son on yılda köprülerin altından çok sular aktı, Ruslar ve Türkler birbirini daha yakından tanıdı, önyargılar büyük ölçüde etkisini kaybetti.¹²⁶ SSCB devrinde yaşamayan Rus ve Türk gençlerinin sırtında tarihin yükü hafifti, aralarındaki etkileşim daha hızlıydı.¹²⁷

6. Sonuç

Bir ülkenin toplum düzeni, siyasi rejimi hem yurtiçine yönelik hem de yurtdışına yönelik kültür politikasını etkiler. Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB yöneticilerinin hedeflediği toplum (maksatlı toplum, teleolojik toplum) farklı olduğundan yurt içine ve yurt dışına yönelik kültür politikaları farklıydı. Hedeflenen toplum farklı olsa da Cumhuriyet yönetimi SSCB'nin Sovyet yurttaşları yetiştirme yöntemlerini kendi hedeflediği topluma ulaşma aracı olarak kullandı.

Atatürk döneminde yöneticilerin kontrolünde her nevi kültürel ilişki yaşansa da II. Dünya Savaşı sonuna yakın kültürel ilişkiler donduruldu, iki tara-

¹²³ Kolobov, Kornilov, ve Özbay, Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005, s. 31, 36.

¹²⁴ Talat Öztuzsuz, "Putin'in Vizyonunu Antalya Değiştirdi," *Sabah Gazetesi*, No. 14.2.2013.

¹²⁵ Hakan Aksay, "Rusların Gözüyle Türkler," *Milliyet Gazetesi*, No. 2.4.2004, s. 6.

¹²⁶ "Rus Kadınının Sırrı Nerede?"

¹²⁷ Suat Taşpınar, "Rus Kızların Türk Gecesi," *Radikal Gazetesi*, No. 9.12.2003, ayrıca Suat Taşpınar, *Elde Var Moskova*, Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2004, s. 70.

fin yöneticileri karşı ülke yönetimi ve halkını düşmanlaştırdı. Öyle ki 1944'ten itibaren kütüphane ve çarşılardan Rus klasikleri Fonvizin, Griboyedov, Puşkin, Lermantov, Gogol, Ostrovsky, Turgenyev, Tolstoy, Saltıkov-Şedrin, Çehov ve diğerlerinin eserleri toplanmaya başlandı.¹²⁸ Yöneticiler toplumun neleri okumaması gerektiğine, nasıl düşünmesi gerektiğine karar verebiliyordu. Toplatılmaktan öte bazı yayınların ülkeye girişi zaten yasaktı.¹²⁹

İki farklı toplum düzeni, siyasi rejim nedeniyle Atatürk dönemi sonlarına kadar dostça ancak temkinli kültürel ilişkiler yürütüldü. Temkinli kültürel ilişkiler II. Dünya Savaşı'nın getirdiği güvensiz uluslararası ortam ve savaşın sonuna yakın Sovyet talepleri nedeniyle geriledi. 1960'lı yılların ortasından itibaren yöneticilerin kontrolünde kültürel münasebetler çok kısıtlı olarak başlatıldı. Bu nedenlerle SSCB-Türkiye toplumları Gorbaçov ve Özal dönemlerine kadar birebir tanışma, kültürel etkileşim fırsatı bulamadılar. Dolayısıyla bu yıllara kadar yöneticiler diğer toplumdan seçtikleri (ayıkladıkları, zararlı olmadığı kanaatine vardıkları) kültürel öğelerin, eserlerin, düşüncelerin kendi toplumlarına aktarılmasına müsaade ettiler.

SSCB'nin dağıtılmasıyla, Yeltsin dönemiyle birlikte, SSCB toplumundan RF toplumuna dönüşüm başladı. SSCB'nin dağıtılması arifesinde ve Yeltsin döneminde iki tarafın yöneticilerinde teleolojik toplum çabaları azaldı. Yöneticilerce Atatürk döneminden beri hissedilen komünist toplum tehlikesinin Yeltsin döneminde son bulmasıyla vatandaşlar arası serbest kültürel etkileşim fırsatı doğdu. Yeltsin dönemine kadar yöneticilerin süzgecinden, sansüründen geçen kültürel ilişkilerin yerini serbest kültürel ilişkiler aldı.

SSCB sonrası Yeltsin döneminde serbest seçimler vasıtasıyla iki toplumu da kısmen toplumun belirleyebildiği, hedeflediği yöneticiler yönetmeye başladı. SSCB'de uygulanan ekonomi politikaları terk edildi. Sovyet yurttaşlığından RF vatandaşlığına geçildi. RF toplumu dışa açıldı. Bu süreçte RF vatandaşları ile TC vatandaşları arasında etkileşim turizm, eğitim, iletişim, yayınlar vesilesiyle çok arttı. Bundan dolayı Sovyet talepleri sonrası yöneticilerce iki toplumda oluşturulan husumet Yeltsin döneminde kısmen izale oldu.

Yeltsin dönemi verileri Eleştirel kuram çizgisinde geliştirilen yaklaşımların ileri sürdüğü uluslararası barışın temelde bireyin özgürleşmesi ve

¹²⁸ Tacibayev, *Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, s. 218.

¹²⁹ Yasak yayımlarla ilgili bkz. *Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, s. 259-271.

toplumlar arası diyalogun sağlanmasıyla tesis edilebileceği tezini doğruladı. Yeltsin döneminde RF’de ve Türkiye’de kısmen özgürleşen birey uluslararası barışın sağlanmasında, korunmasında sivil toplum kuruluşları ve sosyal hareketler üzerinden etkili oldu.

KAYNAKÇA

- Afetinan, A. M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971.
- Aksay, Hakan. “Amaç, Üzüm Yemek Olmalı”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Temmuz-Ağustos 1997, s. 2.
- Aksay, Hakan. “Kırmızı Karanfilli Kapitalistler Nazım Hikmet’i Andı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4.6.1997.
- Aksay, Hakan. “Rekabet Değil, İşbirliği Zamanı”, *Avrasya İşbirliği Dergisi*, Kasım 1996, s. 4-5.
- Aksay, Hakan. “Rus Kadınının Sırrı Nerede?”, yayın tarihi 31.7.2104. <http://t24.com.tr/haber/rus-kadininin-sirri-nerede,266078>.
- Aksay, Hakan. “Rusların Gözüyle Türkler”, *Milliyet Gazetesi*, 2.4.2004.
- Aksay, Hakan. “Türk İmajı: Dün, Bugün... Yarın?”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Mayıs 1997, s. 3.
- Akyol, Taha. “Moskova’da Türk Okulu”, *Milliyet Gazetesi*, 26.6.2003.
- Aras, Bülent ve Vügar İmanov. “Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği”, *Radikal Gazetesi*, 12.9.2004.
- Atay, Falih Rıfkı. *Kurtuluş*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012.
- Avcu, Arife. “Nataşa Devri Kapandı mı?”, *Milliyet Gazetesi*, 8.8.1995.
- Aydın, Turan, Olgan Bekar ve Okan Korkmaz. *Türkiye’nin Uzun Vadeli Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri*, TESEV, Ankara, 1997.
- Aykut, Altan. “Türkiye’de Rus Dili Ve Edebiyatı Çalışmaları Rus Edebiyatından Çeviriler (1884-1940) ve Rusça Öğrenimi (1883-2006)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.46, No. 2 (2006), s. 1-27.
- Bakar, Bülent. *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Baran, Tülay Alim. “Mütareke Döneminde İstanbul’daki Rus Mültecilerin Yaşamı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXII, No. 64-65-66 (Mart-Temmuz-Kasım, 2006), s. 119-140.

- Başaran, Ali. *Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, 2013.
- Birand, Mehmet Ali. “Nerelerden Nerelere Geldik...”, *Milliyet Gazetesi*, 29.1.2005.
- Boyacı, Ender Kâmil. “Atatürk Ve Hukuksal Pozitivizm”, *Yargıtay Dergisi*, No. 1-2 (Ocak-Nisan 1981), s. 53-59.
- Cox, Robert W. “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *In Neorealism and Its Critics*, edited by Robert O. Keohane, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 204-254.
- Çeviker, Turgut. *Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008), 1. Cilt-Tek Parti Dönemi ve Demokrat Parti Dönemi (1923-1960)*, NTV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Çistyakova, T. A. “Türkiye Sankt Peterburg’ta”, *664 Numaralı Rus-Türk Lisesi Beyaz Geceler Okul Gazetesi*, 1998, s. 1, 3.
- Demirtaş, Nihat ve Ali Başaran. “Rusya Federasyonu Türkiye Turizm İlişkileri, Ağustos 1998 İktisadî Kriz Öncesi, Sonrası Ve Beklentiler”, *2. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 6-7 Aralık 2001, Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü, İzmir, 2001, s. 278-299.
- Deniz, Ayla ve E. Murat Özgür. “Rusya’dan Türkiye’ye Uluslararası Göç: Antalya’daki Rus Göçmenler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, C.19, No. 1 (2010), s. 13-30.
- Ecevit, Bülent. “Başbakan Ecevit’ten Perspektif’e Demeç: ‘Mavi Akım’dan Geri Dönüş Yok!”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Ocak 2000, s. 10-11.
- Feonova, Vera. “Rus-Türk Edebiyat İlişkileri”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, 2003, s. 19-21.
- Gabowitsch, Mischa. “Rusya İle Türkiye Arasında Kültürel Bir Mavi Akım Olmayışının Nedenleri.”, yayın tarihi 21.12.2005, <http://www.eurozine.com/articles/2005-12-21-gabowitsch-tr.html>.
- Gürün, Kâmuran. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, 1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 25-38.
- İnanır, Emine. “Türk Sinemasında Rus Etkisi (1920-1940)”, *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri* (Ankara, 14-15 Mayıs 2010), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 173-188.

- Kahraman, Hasan Bülent. “1999-2009: Türkiye’de Kültürün Siyaseti, Siyasetin Kültürü”, *1999-2009: Türkiye’de Kültürün Siyaseti, Siyasetin Kültürü*, 2009, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, s. 1-11.
- Kahraman, Hasan Bülent. “Kemalizm Savaşları”, *Sabah Gazetesi*, 18.3.2009.
- Kara, İlyas. (2015). <http://ismailguler.files.wordpress.com/2010/07/enver.pdf>.
- Kara, İlyas. *Basmacılık Hareketinde Enver Paşa’nın Rolü*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karadoğan, Umut C. “İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu’da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu”, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 57 (2011), s. 135-157.
- Kolobov, Oleg A., Aleksandr A. Kornilov ve Fatih Özbay. *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005*, çev. Elnur Osmanov, Vügar İmanov ve Ramil Memmedov, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kurban, Vefa. “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XIV, No. 28 (Bahar 2014), s. 253-282.
- Ligaçev, İgor. “‘Moskova Lağım Suyu Gibi!’”. Söyleşen Nazım Alpman, *Milliyet Gazetesi*, 19.1.1993.
- Linklater, Andrew. “The Achievements of Critical Theory”, in *International Theory: Positivism & Beyond*, edited by Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 279-298.
- Litvinova, Aleksandra. “Türkiye Rijeveka’da”, *Nevskoe Vremya*, 14.11.1995.
- Lüleci, Yalçın. “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: ‘Ankara: Türkiye’nin Kalbi’ Belgeseli Örneği”, *İnsan ve İnsan*, No. 2 (2014), s. 40-61.
- Margunova, Svetlana Sergejevna. “Moskova Uluslararası Rus Türk Okulu”, *Tolerans Eğitim Kurumları Bülten*, Aralık 1999, s. 9.
- Markusin, Vadim. “Enformasyon İşbirliği Alanıdır”, *Krasnaya Zvezda*, 11.4.1996.
- Medvedev, M.S. “Rusya ve Türkiye Bilimsel İşbirliğinin Geleceği”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, 1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 213-218.

- Meyer, Mihail. "XX. Yüzyılın Sonunda Rusya ve Türkiye", *Avrasya İşbirliği Perspektif*, 1999, s. 42-45.
- Özby, Gül. "Kimdir Bu Nataşa?", *Milliyet Gazetesi*, 19.10.1993.
- Özdemir, Fatih. "İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanı'nda Beyaz Ruslar", *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, C.8, No. 2 (2011), s. 215-262.
- Öztuzsuz, Talat. "Putin'in Vizyonunu Antalya Değiştirdi", *Sabah Gazetesi*, 14.2.2013.
- Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, "Yeni Rusya ve Yeni Türkiye İşbirliğinin İlk Adımları (1920-1930'lu Yıllarda Rus Türk İlişkileri) Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Kuruluşunun 90. Yıldönümü Münasebetiyle" başlıklı broşür, (2010), ayrıca bkz. http://www.turkey.mid.ru/hron/news_t_15.html ve <http://www.turkey.mid.ru/tur/news.html>.
- Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği "Rusya ile Türkiye Arasında Kültür Alanındaki İlişkiler.", http://www.turkey.mid.ru/relat_4_t.html.
- Sandıklı, Atilla ve Erdem Kaya. "Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, No. 23 (Bahar 2013), s. 59-79.
- Saruhan, Şadi Can ve Ata Özdemirci. "Kurum, Ürün ve Marka İmajının Oluşmasında Popüler Kültürün Yeri ve Önemi: Çok Partili Dönemin Yükselen Sektörleri Üzerine Geçmişe Yönelik Bir İnceleme (1950-1980)", *11. Türkiye Yönetim Organizasyon Kongresi*, Afyon, 2003.
- Sibgatullina, Elfine. "Eğitim Alanında Rusya-Türkiye İşbirliği Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü." (2015). http://www.tasam.org/tr-tr/icerik/4214/egitim_alaninda_rusya-turkiye_isbirligi_ve_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu.
- Stegny, Pyötr. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde 85. Yıl", *Most*, 2005, s. 6-60.
- Şirin, Funda Selçuk. "Ulus Devlet İnşasında Bir Aydın: Falih Rıfkı Atay", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.10, No. 1 (2010), s. 137-148.
- Tacibayev, Raşid. *Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tacibayev, Raşid. "Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler", *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri* (Ankara, 14-15 Mayıs 2010), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 149-172.

- Tağızade, Leyla. “Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.3, No. 4 (2006), s. 7-24.
- Taşpınar, Suat. *Elde Var Moskova*, Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2004.
- Taşpınar, Suat. “Rus Kızların Türk Gecesi”, *Radikal Gazetesi*, 9.12.2003.
- TC Moskova Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği, *Türkiye-RF Eğitim İlişkileri Raporu*, 2000.
- Tolerans Eğitim Kurumları Bülten*, “Uluslararası Tolerans Eğitim Vakfı”, No. Ekim 2003.
- Tüysüz, Zekeriya. *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, Liberte Yayınları, Ankara, 2009.
- Unan, Bilgin. “Doğru Yoldayız”, *Avrasya İşbirliği Dergisi Perspektif*, 1996, s. 8.
- Uturgaui, Svetlana. “Beyaz Ruslar Ve Kemalist Türkiye”, 38. *ICANAS: (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 2009, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2009, s. 3249-3252.
- Uturgaui, Svetlana N. “İki Kültürün Teması”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, 1992, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 81-85.
- Vasinski, Aleksandr. “Moskova ile Türkiye Arasında Köprü”, *İzvestia*, 25.08.1997.
- Yazarı Belirsiz. http://www.turkokullari.net/index.php?Itemid=1&id=93&option=com_content&task=view.
- Yazarı Belirsiz. Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html.
- Yazarı Belirsiz. “Büyükelçi Şensoy'la Enine Boyuna”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Haziran 1998, s. 9.
- Yazarı Belirsiz. *Moskova Büyükelçiliği BYEGM Basın Arşivi*, 1998.
- Yazarı Belirsiz. “Moskova Türk Kültür Merkezi’ne 9,5 Milyon Dolarlık Bina: Bolotnaya No: 7.” (2015). Yayın tarihi 16.4.2015. <http://turk-rus.com/69013-moskova-turk-kultur-merkezine-95-milyon-dolarlik-bina-bolotnaya-no-7-xh.aspx>.
- Yazarı Belirsiz. “Nataşanın Fendi”, *Milliyet Gazetesi*, 26.11.1993.
- Yazarı Belirsiz. “Rusya’daki Türk İşadamları RTİB Çatısı Altında Toplandı”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, Nisan 1998, s. 24.

Yazarı Belirsiz. “‘Sözde’ Değil ‘Özde’ Tolerans”, *Avrasya İşbirliği Perspektif*, 1998, s. 22.

Yazarı Belirsiz. “T.C. Moskova Büyükelçisi Sayın Nabi Şensoy Uluslararası Moskova Rus Türk Okulunu 2 Aralık 1998 Günü Ziyaret Etmiştir”, *Tolerans Eğitim Kurumları Bülten*, Aralık 1999 1999, s. 10-11.

Yıldız, Muharrem. “İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, No. 13 (Kış 2012), s. 36-54.

Ek 1: Siyasi ve İktisadi İlişki Türlerinin Kartezyen Koordinat Sistemindeki Yeri

